

**ԱՐԶԵՍՏԱՎՈՐԱԿԱՆ ԱՎԱՆԳՈՒՅԹՆԵՐԻ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԼԵՆԻՆԱԿԱՆՑԻՆԵՐԻ ԿԵՆՑԱՂՈՒՄ**

Հայաստանում սովորական կարգեր հաստատվելուց հետո սկսվեց խաղաղ շինարարությունը, որի մեջ իր տեղն ունեն հարկավոր էր արհեստավորությունը, կլերստանդարտացի արհեստավորները նույնպես աշխատում էին բազմաթիվ կյանքի կարգավորելու գործին՝ էնտ մինչև այդ, արհեստավորները սկսեցին ինչ որոշ տալիս քայլերով՝ տնտեսություններին, Կապալի պոստի, Պարկոնների և Սենսկու որդանոցների որդերին՝ արհեստ սովորեցնելով նրանց՝ 1922 թ. բազմաթիվ խորհրդի գործադիր կոմիտեի որդումար սկսվում է փոխանցելու կարգավորումը 1923 թ. հաստատվում է բազմաթիվ ստալին բյուրոն, որը կազմում է 360 հազար որդի և Բուդարի արհեստավոր կենդանու սկսվեց կազմակերպական մի շրջանը Նինարարական աշխատանքի բնդդրկվելին հատկապես կառուցողները Շուկայամբը արհեստավորական շարքերի մի մասը բանդվում ու ստեղծվում է բազմաթիվ հրապարակու Շինարարական ուղխատանքներում բնդդրկված կառուցող վարպետներին վատահում էին հատկապես պատանխատու կառույցները՝ կամուրջներ, կամարներ, բարդ խրամույրներ և այլն և այլն՝ և այլն՝ վարպետ Մ. Բումբաղյանին վատահում է Կապուսանոգ հանապարհի կոմիտեի կառուցումը և այլն¹։

և կոտի ունենալով կլերստանդարտացի արհեստավորական-րանիորական բնույթը, արտադրական հնարավորությունները, ՀՍՍՀ կառավարությունը նախանշում է այդ բազմաթիվ վրա բազմաթիվ բազմաթիվ խորհրդարանական կենարտին Հատկացումներ ևն արվում է ներդրողի ու շինարարական բազմաթիվ համար, կառուցվում է

նոր կլերարական, ինչ տպարանների բազմաթիվ 1921 թ. ստեղծվում է նոր տպարան և այլն, էնտես մասնավոր էին աշխատում մի բանի մանր ձևերակություններ, ջրաղացներ, ձիվհաններ, արհեստական զգալի կարողություն ունեցող արհեստանոցներ՝

Արտադրական ձևերակությունների սանդղման և բնդլայնման համար նկատի էր առնվում նաև կլեր-Պոլի դյուդատնասական ջրաղացար, նրա արտադրանքը, հասկապես հացահատիկ, անասուններ, կալնամիլեր և այլն պետ է մշակվել կլեր-Պոլում։

Սովորական կարգերի հաստատումից անմիջապես հետո, 1922 թ., սկսվում է Շիրակի ջրանցքի կոռուցումը, որն ավարտվում ու քրանցքը հանդիսավոր կերպով բացվում է 1925 թ. հունիսի 21-ին Կապու պոլի ստորգետնյա թունելի մոտ Շիրակի ջրանցքի, իդրոկլերարականի, ինչպես և Հայաստանի ուրիշ հիդրոշինարարական կառույցների հեղինակ, կազմակերպիչ ու ղեկավար էր հայ նախահեղափոխական մատվորականության ներկայացուցիչ, հիանալի ինժեներ Ի. Ա. Տեր-Ասումաժարյանը²։

1923 թ. Իվանով-Վոգեսանսկից նվեր ստացած ոտոտին մերենաներով հիմնվեց տերապիդործարանը, որը սկզբնական շրջանում տեղադրվեց Ձիվոցյանների դարերի գործարանի շենքում, և կոռիին արտադրանքը դործարանը սկսեց 1924 թ. հունիսի 25-ին Հետադայում, 1924—27 թթ.

¹ Կ. Կոլմուս, Լենինական, էջ 45—46։

² Տե՛ս Ա. Բումբաղյան, Նշվ. տեղ., էջ 101։

³ Առաջին նվեր մերենաներ (1600 իլիկ ունեցող մերենաներ, 32 հաստոց) ստացվել են 1922 թ. Իվանովի մարդի վիճակա բազմաթից (Տե՛ս Լենինական 40 տարի և նրան, 1964, էջ 51)։

¹ Պի՛Ա, Մ. Բումբաղյանի նյութեր, տետր 3։

² Տե՛ս Պի՛Ա, Մ. Բումբաղյանի նյութեր, տետր 3—4։

«Զիջողցոնց դարձում» տեղամասում կառուցեցին զործարանի նոր մասնաշենքերը, 1928 թ. շարք է մտնում տեքստիլ-կոմբինատի նոր մանարանը, Ամենուրեք սկսվում է շինարարական եռուն աշխատանքը: Քաղաքի աշխատավորությունը Վ. Ի. Լենինի հիշատակը հավերժացնելու համար ցանկություն հայտնեց քաղաքը վերանվանել անմահ առաջնորդի անունով, ու 1924 թ. հունվարի 27-ին Ալեքսանդրապոլը վերանվանվեց Լենինականի: Այդ կապակցությամբ 1924 թ. հունվարի 30-ին ՀՍՍՀ Կենտրոնական և Ժողովուրդների ողջունի հեռագիր են հղում Լենինականի աշխատավորությանը, «Բանվոր» թերթի 1924 թ. փետրվարի 3-ի համարում գրված է. «Ալեք-Պոլ (Ալեքսանդրապոլ) անունը փոխվում է Լենինականի: Հունվարի 27-ից չկան, գոյություն չունեն Ալեք-Պոլ, Գյումրի անունները. կա, գոյություն ունի Լենինական»: Այնուհետև եղան առաջադրվող զործարանի, Շիրազից քիմիական արտադրության, հիդրոէլեկտրակայանի և նոր ձեռնարկությունների հիմնադրումը և այլն: Կառուցվեցին կինոյի և հասարակական ուրնակների ուրիշ շատ շենքեր, որոնք Լենինականում խոշոր շինարարության առաջնեկներն էին:

Արտադրական ձեռնարկությունների կողքին բավական մեծ նշանակություն ունեցող արհեստանոցների գոյությունը նկատի ունենալով և վերականգնման դործում դրանց աշխատանքը ավելի կազմակերպված օգտագործելու համար, Լենինականի ղեկավար մարմինները ձեռնամուխ եղան արհեստավորների կոոպերացիաներ՝ արհեստագործական արտեղների կազմակերպմանը: Թոթափելով միջնադարյան համբարական բաղամթիվ կաշկանդող սովորույթները, արհեստավորները հեռուհեռ մտնում էին պեսականորեն իրենց շահերը պաշտպանող կոոպերացիաների մեջ, ուր բացառված էր շահագործումը, չտրաջահումն ու փիմաղրկումը:

Կազմակերպելով արտեղներ, միավորվելով միությունների մեջ, արհեստավորական շատ կազմակերպություններ աստիճանաբար վերածվում էին խոշոր ձեռնարկությունների, այսպես, արիկոտած արտեղը 1925 թ. միացավ տեքստիլ զործարանի վարչությանը. այնուհետև ստեղծվեցին դուլպայի և տրիկոտաժի, կտրի, կոշիկի ֆարրիկաները:

Բայց կային նաև առանձին կրպակներ, խանութներ, արհեստանոցներ, որոնք մասնավոր աշխատանք էին կատարում և ղեկավարվում

ամբարական և արհեստավորական պետև պահպանված սովորույթներով:

Պեսականացնելով խոշոր սեփականատերերի, վաճառականների խանութները, ձեռնարկությունները, կառավարությունը ձեռք չտվեց արհեստավորներին ու չէր խանդարում նրանց գործունեությանը: Այդ արհեստներից մի քանիսը, որոնք որոշ փոքր կարևոր էին կենցաղային կարիքների սպասարկման համար, դեռևս հապաղում, երբեմն չէին ուղղում ընդգրկվել արտեղների մեջ: Դեռ ավելին, պառպապանների համբարությունը 1920 թ. հետո նորից վերականգնվեց և գոյություն ունեցավ մինչև 1924—25 թվականները: Քաղաքի փողոցներում շրջում էր մոտ 200 կառք: Բայց անհիմնալի մուտքը հեղհեղհեղ նվազեցնում է դրանց նշանակությունը, և այդ համբարությունը նույնպես վերացավ: Ասենք, այդ «համբարությունն» էլ զրեթե ձևական էր և մյուս մասնավոր արհեստների նման ղեկավարվում էր միայն սրող սովորույթներով:

Ի տարբերություն արդյունարերական օբյեկտների, որոնք ազդանացվեցին անտեսության վերականգնման հենց սկզբից (1921—1928), արհեստագործությունը, տնայնտնությունը կոոպերացվում էր կամավոր սկզբունքներով՝ տարիների ընթացքում:

Ղեկավար մարմինները, իրենց ցանկությանը թողնելով այդ մի քանի արհեստների արաելների մեջ մտնելու հարցը, յայդուհանդերձ, թե՛ մասնավոր և թե՛ արտեղային արհեստանոցներում արհեստավորական միությունների միջոցով հետևում ու պայքարում էին շարաշահումների, ջահագործման դեմ, պաշտպանում սաղկերտների ու բտնվորների շահերը: Միաժամանակ, ղեկավար մարմինները օգնում էին արհեստագործական կոոպերացիային հումք հայթայթելիս, արտադրությունը կազմակերպելիս ու սրղյունքները իրացնելիս և այլ հարցերում, Այս բանին անտարբեր չէին կարող նայել մասնավոր արհեստանոցների րանվոր-վարպետները, որոնք և առտիճանարար մրտնում էին կոոպերացիա:

Ի ՀԱԻԱ, Կ. Գուրգարյանի հաղորդած նյութերը և հեղինակի հավաքած նյութերը, Լենինականում եղել է 172 ձիակառք, կառապանները րաղարի կենցաղում ուրույն սեղ են ունեցել ու պատվովոր մարդիկ են համարվել: Ինչպես նրանց կենցաղի, այնպես էլ այդ տրանսպորտի վերագման տիպական նկարագրությունը մասամբ տրված է Խ. Գաշտենցի «Փառաոն Ալեր» պոեմում (Երևան, 1967):

Ն. Ա. Արսեղյան, նշվ. աղբ., էջ 8:

Ն. Ա. Ա. Լուդվիգս, Լենինական, էջ 61—62:

⁶ Տե՛ս «Լենինական 40 տարի», Երևան, 1964, էջ 5, 9:

Ի այն տնտեսության և շինարարության բաղորդախառնարկներին, կատարվող վերափոխություններին խոշոր հարված հասցրեց 1926 թ. հոկտեմբերի 22-ի սոսկայի երկրաշարժը, որը ավերածություններ պատճառեց ոչ միայն քաղաքին, այլև գյուղատնտեսության մի շարք գյուղերի, հասցնելով մոտ 25 միլիոն տուրլու վնաս: Երկրաշարժից առաջացած տաყնապար մի պահ շփոթեցրեց բնակչությանը, բայց արագորեն հեռանալու մասամբ հեռացան Լենինականից: Անմիջապես կազմակերպվեց արտակարգ հանձնաժողով, միջոցներ ձեռք առնվեցին տուրքին հղումների համար, որին մասնակցում էր քաղաքի և գյուղերի ամբողջ բնակչությունը, կայացարք, բանվորները և այլն: Կառուցվեցին փայտյա տներ, վաղանները վերափոխվեցին անակների: ՍՍՀՄ կառավարությունը աջակցություն տալով, բազմազգ հանրապետությունների եղբայրական հղումներով արագ կերպով սկսվեց երկրաշարժի հետևանքների վերադարձը: Ավերված քաղաքի վերակառուցումը հաշտ առնելու, երկրաշարժի վնասներն արագ վերականգնելու համար նախատեսված միջոցառումներում բանվորների և գյուղացիների հետ մեկտեղ նշվում էր նաև արհեստավորների լայն ընդգրկումը: Նախագծվեց քաղաքի երրորդ հատակագիծը, որի հեղինակն էր ճարտարապետ Գ. Զիսլանը (Զիսլ), նաև տաղաններից էր, որ եկավ երկրաշարժից առաջին Լենինական: Քաղաքի հատակագծմանը մեծ աջակցություն է ցույց տվել նաև տեխնիկական արտադրության Ա. Բումանյանը: Կառուցումներ էին արվում քաղաքի հյուսիսային և հյուսիս-արևելյան մասերում: Տեղական օրդաները միջոցառումներ էին մշակում նաև արհեստավորական կյանքը աշխուժացնելու ուղղությամբ: Կառավարությունն աջակցում էր բոլոր այն արհեստավորներին, ովքեր ուզում էին կրթական բաժնուր: Սակավակ էր փոխօգնության գրամարկը (ՓՄԳ), վարկային բնակչություն, որը վարկ էր տալիս արհեստավորներին՝ իրենց գործը կազմակերպելու համար: Արհեստավորների կարիքը առանձնապես մեծ էր առանձին տնտեսություններին օգնելու տեսակետից: Պետական հանձնաժողովը ստեղծելով բնակիչների կարիքները, բնակարանային գործընկերներ, օգնություն էր ցույց տալիս վերականգնելու քանդված տները կամ տնտեսություններ: Երբեմն չէր բավականացնում արհեստավորական ձեռքը: Ընդհանուր առմամբ ստեղծվեց արհեստների տեխնիկական համար: Առկային այս երև-

ույթը իր հետ բերում էր նաև որոշ սովորույթների վերականգնում: Այս իրավունքներ ձեռք բերելու, արհեստավորները երբեմն զաղտեի կիրառում էին հին կազմակերպման ձևեր ու սովորույթներ, որոնց մեացուկները տարբեր արտահայտություններով կարելի էր նկատել մինչև վերջերս: Մեծացավ արհեստության ձեռք բերած մասնավորների թիվը: Արհեստների պահանջն ու գրա հետ կապված նոր կազմերի անհրաժեշտությունը հնարավորություն տալով ձեռք բերելու նաև որոշ հետամնաց սովորույթների աշխուժացմանը նախնիսկ արտերկրի մեջ: Սովորաբար աշակերտը և բանվորը աշխատում էին վճարով: Վարպետը, միության հետ պայմանագիր կնքելով, պարտավորվում էր բանվորներին կամ աշակերտներին վճարել որոշ աշխատավճար, բավարարել նրանց անհրաժեշտ պիտույքներով: Սակայն, ձեռնարկներն այդ կարգը պահպանելով, վարպետը անձամբ ոչինչ չէր վճարում, և բանավոր, գաղտնի պայմանագրությամբ աշակերտից կամ բանվորից ստանում էր ուսուցման վճար: Քայքայված վաճառականները, նախկին սեփականատերերից ոմանք, արհեստ սովորելու նպատակով պայմանավորվում էին վարպետի հետ՝ վճարել նրան արհեստ սովորելու համար: Պատահել էր զեպերը, երբ վարպետը նախքան աշակերտ կամ բանվոր ընդունելը, բանավոր կերպով պայմանավորվել էր որևէ անձի հետ՝ վճարով արհեստ սովորեցնել և հետո միայն համաձայնվել միության հետ պայմանագիր կնքելու, որը դառնում էր ձեռնարկ: Շատերն էն համաձայնվել այդ կերպ աշխատելու, միայն թե արհեստ սովորեին, որովհետև սովորել ժամանակաշրջանում այն շատ տարածված ու եկամտաբեր էր: Արհեստավորների միությունները խստորեն հեռանում էին, որպեսզի նման խախտումներ չլինեին և աստիճանաբար ընդլայնում էին իրենց գործունեությունը արհեստագործության բոլոր ճյուղերում: Տարբեր ճյուղերի արհեստների արտերկրի հետ մեկտեղ ստեղծվում էին նաև համապատասխան միություններ, ինչպես, կարի միությունը (որն ընդգրկել է զերծակներին ու լիտարկ կարողներին), կոշակակարների, գորգագործների, մետաղագործների և այլ միություններ: Ընդհանուր առմամբ միությունները ենթարկվել են մեկ ընդհանուր կենտրոնական մարմնի նախագահություն:

Աշակերտվող գործադուրկ արհեստավորներին ու կարգավորելով արհեստավորական կադրերի պատրաստումը, տեղական մարմինները ստեղծեցին նաև աշխատանքային բորսա, որն իր սրամա-

10 Նույն տեղում, էջ 50—56:

գրություն տակ ունեւր մի քանի արտել, վերանորոգման արհեստանոց ե այլն¹¹։

Մասնավոր արհեստագործներին աստիճանաբար կոոպերացիայի մեջ ընդգրկելով, արդեն 1932 թ. կար 16 արհեստագործական արտել¹², որոնք իրենց մեջ ունեին սարքեր ձյուղերի արհեստանոցներ։

Կարևոր էր կադրերի հարցը։ Ինչպես հայանի է, հալ տեխնիկական ստավորականություն, որպես այդպիսին, գոյություն է ունեցել Հայաստանում սովետական կարգեր հաստատվելուց շատ տուաջ, սակայն մեծ մասամբ Հայաստանից դուրս¹³։ Արդյունաբերության որոշ ձյուղերի սահղծման համար ալծմ անհրաժեշտ էր մասնագետներ հրավիրել դրսից։ Սակայն այնպիսի ձյուղերում, ինչպես շինարարության մեջ, արհեստագործության հիման վրա ստեղծվող որոշ ձեռնարկություններում կարելի էր ներգրավել հմուտ վարպետների, մասնագետների, որպիսիք գրալի թիվ էին կաղմում հատկապես կենինականում։ Տեղական ղեկավար մարմինները, տանելով վերագատարակական աշխատանք, նրանց օգնությամբ պարաստում էին նոր կադրեր, որպիսի երևույթը համընդհանուր էր ամրողը Հայաստանում¹⁴։ Սովետական կարգեր հաստատվելուց հետո շատ տեխնիկական բարձրակ մասնագետներ լծողեցին իրենց ձեռնարկությունները և նվիրվեցին սոցիալիստական շինարարության գործին։ Այդպիսիներից էին կենինականի երկաթուղային կայարանի աշղեկ Կոնստանդին Զորարովը և ուրիշներ¹⁵։

Արտագրական ձեռնարկությունների, արհեստագործական արտելների, գործարանային շինարարության համար անհրաժեշտ պատրաստակաություն ունեցող կադրեր պատրաստելու համար րացվում էին ուսումնական հաստատություններ, իլնելով կենինականի արդյունաբերական-արհեստավորական ընույթից, բացվեցին րանֆակ (1923), աշխատանքի կենտրոնական ինստիտուտ (ԱԿԻ)¹⁶, տեխնիկումներ¹⁷, ֆարերկա-գործարանային ու-

սումնարաններ, երկաթուղային գործուս և այլն։ Միաժամանակ գործարաններին, շինարարություններին կից ստեղծվում էին խմբակներ, բրիգադներ, ուր հրավիրում էին հմուտ վարպետների։ Նրանց օգնությամբ լավ վարպետներ դարձան երկաթուղու գործուսի շատ սաներ։ Սակայն վարպետների մի մասը աշխատում էր իր հմտության որոշ գաղտնիքները հաղորդել, մեհաշնորհն ու կախումը միշտ իրենց պահելու նպատակով։ Իսկ մի ղղալի մասն էլ ընդհանրապես հրաժարվում էր որեէ բան սովորեցնելուց։ Առանձին վարպետներ հրավիրվում էին շինարարական աշխատանքները ղեկավարելու, որպես բրիգադիր, գլխավոր վարպետ և այլն։ Սակայն երբ 1929 թ. որմնադիր վարպետ Մ. Թամրազյանին հրավիրում են տեքստիլիի համար բարտաշների բրիգադ կաղմակերպելու, և նա համաձայնվում ու սկսում է աշխատանքը, հին վարպետներից շատերը, — նշում է Թամրազյանը, — թշնամանքով էին նայում բրիգադների ստեղծմանը, կարծելով, որ այդ բրիգադները «անգործ կթողնին իրանց» ու «հացը կառնին ձեռքերեն»։ այդպիսի վարպետները բամբասում ու հայհույում էին ուսուցում նախաձեռնողներին¹⁸, Իսկ նոր կադրերին էլ չէին վստահում՝ հումարելով նրանց «կիսատ-պոատ» վարպետներ։

Թերահավատորեն նայելով պետական ուսուցմանը, այնուամենայնիվ, հին վարպետները չէին կարող անտեսել ստեղծված այն հնարավորությունները, հատկապես րարձրագույն ուսուղման րնաղավառում, որին նրանք ձյուել էին երկար տարիներ։ Հին վարպետները, պատվախնգրությունից կլնելով, իրենց ամրողը պիտելիքները որդիներին տալուց հետո նրանց ուղարկում էին ուսման այնպիսի մասնաղիտության մոտ լինելը պապի, հոր արհեստին¹⁹։ Իսկ երբ րարձրաղույն

ղերեկտոր Գ. Աղեկյանը, անձամբ ինքն ու մի քանի ուրիշ վարպետներ, որոնք հոժարությամբ իրենց սեփական գործիքները տրամաղում էին այդ գործին։ Գործնական պարապմունքներից րացի, ԱԿԻ-ում անց է կացվել նաե քաղաքական ուսուցում, որը ղեկավարել է Գ. Աղեկյանը, աեխ. պարաստականություն, ամենօրյա պարագիր մարմնամարզություն։ Սերորյանը հիշատակում է, որ երիասարղության հետ ԱԿԻ էին ձյաում ու սովորում րավական թվով ասարեց մարղիկ, Պահպանվել են դրանց աղղանուններն ու նկարները (Տե՛ս հեղինակի հավաքած նութերը)։

¹⁷ Ասաղին տեխնիկումները Ալեքսանդրաղղում ե երեւանում՝ դրանք ինղուսարիալ տեխնիկումներն էին։ Ալեքսանդրաղղում այն կաղմակերղղեց 1921 թ. հոկտեմբերին (Տե՛ս լենինական 40 ասրիա, երեան, 1964, էջ 69)։

¹⁸ ՊԻԱ, Մ. Թամրազյանի նյութերը, անար 3։

¹⁹ Նույն անղում, անար 5։

¹¹ ՀԱԻԱ, հեղինակի հավաքած նյութերը։

¹² Կ. Կաղմալան, կենինական, էջ 61։

¹³ А. Грузовых, н.д. а.п., էջ 318։

¹⁴ Նույն տղղում, էջ 320—321։

¹⁵ Նույն անղում, էջ 95։

¹⁶ ЦИТ — Центральныи институт труда. Ի ասրերություն րանֆակի, որանղ րանղոր երիասարղները ստանում էին միղին մասնաղիտական կրթություն, ԱԿԻ-ի դասընթաղներում հմուտ վարպետների մասնակցությամբ սովորեցնում էին ասրերը արհեստներ։ ԱԿԻ-ի փականաղղործականըրմուղային արաղղամասի ղլխավոր վարպետ Կարաղետ Սերորյանը նշում է. որ կենինականում ԱԿԻ-ի հիմնաղղերից էին Մոսկվայից հրավիրղած Ի. Բուրնղղը, հեսաղղայում ԱԿԻ-ի

կլիմայամբ նորաժարտները գալիս էին. ներքե կարծես գիտելիքներով չափվում էին երիտասարդների: Եւս ու իրենց պրակտիկ գերագանցությանը աշխատում նսեմացնել նրանց. Գաղանի պահելով պրակտիկ ներամատությունները, աշխատում էին բարձր պահել իրենց արժանապատվությունը. խորհրդավորություն էին տալիս իրենց կառուցածին, պատրաստածին: Որդիներին աշխատանքի, ուսման, բարձրագույն կրթության ուղարկելիս իրենց պապական արհեստին մոտ մասնագիտությունն ընտրելու սովորույթը բնորոշ ու հատկանշական էր ոչ միայն լենինականցիների, այլև արհեստավորական միութային քաղաքների կենցաղին: Ուստի դարմանալի է, որ նախկինում հայ երիտասարդները, որանդ էլ որ գնում էին սովորելու, ընտրում էին հստի և ուսաչ տեխնիկական մասնագիտությունները: Այսպես, նախահեղափոխական տարիներին Ողեսայի համալսարանի համալսարանական բաժիններում և հարկովի տեխնոլոգիական ինստիտուտում սովորել է ավելի քան 650 հայ ուսանող²⁰:

Հետագայում, ինչպես հին վարպետներից շատերն են ուսում, հին արհեստավորների աշակերտները ցույց տվեցին իրենց հմտությունը, հաճախ զերազոտեցելով նրանց:

Որպես օրինակ ունենալով ուսուցից կառույցները և տեխնոլոգիայի հորապատ մնալ դարերի փորձով ստեղծված հմտություններին, նոր վարպետներն աշխատում էին նոր երանդ առնելով զրանց, ստեղծագործարար վերարտադրել հին ու նշխատում էին պարզություն, լեկկոնություն մաղնել կառույցների մեջ, ուսուցից ընակտրանները ծածկելով էին լիկեղյա պայծառ գույնի տանիքներով, հրամուրիում էին ոչ զործնական, հնացած ձևերից և այլն²¹:

Արապարական կենցաղի փոփոխություններ էին կատարվում հստ մյուս արհեստների մեջ: Գյուղատնտեսության վերականգնման, տնտեսությունների կապերի փայլման կապակցությամբ քաղաքում արհեստների կարիքը շարունակաբար մեծացավ և գյուղատնտեսության կարիքներին ծառայող որոշ արհեստներ վերադարձան գյուղ: Մի բանի մանր արհեստներ էլ վերացան կամ մտան գյուղ տեղափոխված կամ քաղաքում մնացած արհեստավորական արտադրամասի մեջ: Այսպես, գուս

գյուղատնտեսական գործիքների դարձնող այլևս կարողությունը արտադրամասում աշխատելու էին նաև գեղականգործական. բանող տնտեսների պայտման և ուրիշ գործեր: Զիս սարքերի արհեստանոցը ամբողջացնում էր նախնիների բազմաթիվ մանր արհեստները: Քաղաքում հիմնականում ամբողջանում էին գյուղատնտեսական նշանակություն ունեցող այն արհեստները, որոնց այստեղ մնալը թե՛ հումքի ձեռք բերման և թե՛ սպասարկման ներառվորությունների ահապակետից նպատակահարմար էր:

Կենցաղային մասնակի կարիքները բավարարելու համար մնում էին նաև մի քանի փոքր արհեստանոցներ: Մասնաշաղկապ գործարանային արտադրությունը, բավարարելով բնակչության սպառողական հիմնական կարիքները, տեղական նեղ պահանջների բավարարումը թողնում էր արտաքինների, արհեստավորական արտադրամասերի հոգացողությունը: Քաղաքի ազգայնակալությունը զուլուրդներ կրում էր շրջապատի՝ գյուղական միջավայրի ազդեցությունը: Նա հնիզ ժառանգել էր կենցաղում պահպանված ոչ միայն սովորույթներ ու սովանդություններ, այլև բազմազան իրեր, առարկաներ և այլն: Եվ քանի որ այս ամենը ղեկեն կիրառության մեջ էին, պահպանվում էին նաև զրանց հնա աղբնվող արհեստները, անաղադրությունը (ղայայլի) պղնձագործությունը, ասիական տարադի զերծակությունը, ղլխարկ կարելը, բրուտագործությունը, լիկեղագործ-վառարանագործությունը, հացթխությունը և այլն²²:

Գյուղություն ունեցող արհեստների հիմնական մասը մինչև 1940-ական թթ., որպես կենցաղսպասարկման առանձին արտադրամասեր, ընդգրկված էին արտաքինների մեջ: Բայց զրանց կողքին ղեկեն մնում էին մասնավոր արտադրող աշխատող արհեստավորներ: Մասնավոր աշխատանք էին կատարում նաև սեղոնային շինարար վարպետները: Քաղաքում, ղյուղերում ծավալված անհատական շինարարությունը հնարավորություն էր տեղծում շինարար արհեստավորների այդ կարգի ղործունեության համար:

Պահպանվում էին նաև տալանդավային հին

²⁰ В. К. Восканян, Материалы из украинских архивов, «Известия АН Арм. ССР (серия общ. наук)», 1962, №3.

²¹ ՀԱԻԱ, Գեղեցիկի հավաքած նյութերը:

²² Լենինականիցիների կենցաղում տարածված է լավաշ հագի, ինչպես և փոքրում լիկեղ ու եփող գանաղան խմորեղենների ու խորտիկների օգտագործումը: Ուստի կան փոքր, որոնցից շատերը մինչև վերջերս էլ ավանդույթով կալվում էին իրենց հին վարպետների անուններով: Մինչև Լենինականի Գաղի գործարանի կառուցումը (1936 թ.), քաղաքը սպասարկում էին կոպերագիլի մեջ մտած հին հագթուխների (աքմարչիների) վերականգնած, ինչպես և նոր կառուցած փոքր:

սովորույթներ, հատկապես արհեստավորության արտադրական կենցաղում: Քաղաքի կենտրոնական հրապարակի՝ Կիրովի անվան փողոցի սկզբնամասում (նախկինում շուկայի ամենարանուկ տեղերից մեկը) առավոտյան վաղ կարելի էր տեսնել տարբեր արհեստավորներին՝ հյուսներ, քարտաշներ, սղոցողներ (խղարչի), փականագործներ և այլն: Այստեղ էին դալիս պատվիրատուներ, ու սկսվում էր սակարկություն նախատեսվող գործի վերաբերյալ: Հավաքվում էին նաև հին արհեստավորներ, ուստաբաշիներ ժամանցի համար՝ նարդի խաղալու, զրուցելու և այլն: Արանց հաճախ դիմում էին սակարկող կողմերը և որոնց խոսքը ծանրակշիռ էր մասնավոր գործարքների սլայմանագրության մեջ:

Սովորաբար, որևէ գործի համաձայնելիս, վարպեար, հաճախորդի ակախվ մասնակցությամբ, երբեմն նաև մեծ վարպետների խորհրդով ու միջամտությամբ, որոշում էր խումբը՝ ընկերակիցներին: Լինում էին նաև վաղօրոք իրար հետ ընկերացած ու գործած խմբեր, որոնք աշխատում էին միմյանց ձեռքից չխլել հաճախորդին և պահպանել աշխատավճարի կայուն չափ:

Այս շրջանում արհեստների որոշ ճյուղեր մեծ ծավալում սացան: Շինարարության հետ կապված և հատկապես թիթեղյա ծածկերի տարածումով ընդլայնվեց թիթեղագործությունը: Մինչև օրս էլ կարելի է աեսնել 1930-ական թթ. կառուցված տների տանիքներ, որոնք ունեն շքեղադարձ թիթեղյա ջրհորդաններ, քիվեր և այլն: Այս արհեստի զարգացմանը նպաստում էր նաև քաղաքում ջեռուցման սխեմաների սակավությունը: Տարածված էր վառարանագործությունը և այնպիսի արհեստներ, որոնք սպասարկում էին անհատական անտեսություններին: Արհեստագործական կոոպերացիան ստանում էր նաև պետական մեծ պատվերներ:

Լենինականում արդյունաբերության զարգացման պայմաններում, սակայն, արհեստներն աստիճանաբար ետ էին մղվում, վերանում: Տասնյակ արհեստներ դեռ մինչև հեղափոխությունը վերացել էին, դարձել կիսագործարանային, իսկ խորհրդային կարգեր հաստատվելուց հետո դրանք ավելի սակավացան՝ ընդգրկվեցին գործալուսնների մեջ: Չկային այլևս թղթի և ներկերի, օճառի և գործվածքների արհեստները: Արանների բազայի վրա ստեղծվել էին, ինչպես նշվել է, գուլպա-արկոտածի, կարի ֆաբրիկաներ, գործում էր մեխանիկական գործարանը և մյուս գործարանների տարբեր մեխանիկական արտադրամասեր, որոնց

համար եռյակես հիմնական բազա էին ծառայել Լենինականի բազմաթիվ արհեստները:

Այս արհեստներից շատերը անցել էին գործարան գրեթե նույնությամբ՝ սկզբնական շրջանում գործելով նույն տեխնոլոգիայով: Ընդլայնելով գործունեության չափերն ու մարդկանց թիվը: Գործարանները մասնկուլ՝ արհեստավորները իրենց հմտության հետ այնտեղ էին տանում նաև սովորույթներ, որոնք աշխատանքային նոր հարաբերությունների մեջ, այնուամենայնիվ, որոշ չափով արտահայտվում էին: Արհեստավոր վարպետներից շատերը կարողանում էին իրենց կամքը թևակոծել նույնիսկ պետական ձեռնարկության մեջ. նրանց նկատմամբ գիշողութար էին վերաբերվում նորաստեղծ գործարանների ղեկավարները:

Սակայն սկսած 30-ական թթ., գործարաններ էին դալիս նոր կադրեր: Գործարանների աևինիկական հզորացման հետ մեծանում ու համալրվում էր բանվորական կադմը ոչ միայն քաղաքացիների, այլև գյուղացիների, Ռուսաստանից եկող որակյալ բանվորների, հայրենադարձների թվից: Խոշոր ձեռնարկություններում ստեղծվում էին ավանգուդիների առաջացման պայմաններ: Հետզհետե մուսք գործող կրթված երիտասարդությունը իրագործում էր աշխատանքի նոր մեթոդներ, աստիճանաբար մերժելով աշխատանքի հին եղանակները: Սասնադետ, որակյալ բանվոր կարող էր դառնալ այժմ ոչ միայն վարպետի որդին կամ սովորականը, այլ յուրաքանչյուր ոք: Արտադրական առաջընթացը տեսնելով, շատ հին մասնագետներ նվիրվում էին երիտասարդ կադրերի ուսուցման գործին:

Հին ավանգուդիների սրտահայտությունները մի փոքր ավելի դանդաղ էին վերանում առավելադեպ նախկին արհեստների բազայի վրա ստեղծված փոքր գործարաններում ու ղեռես արհեստավորական աշխատանքի զգալի կիրառություն պահանջող ձեռնարկություններում: Արաադրական առաջնեկ էր, օրինակ, երկաթուղին՝ իր վազոնային և շոգեքարշային ղեպոներով: Այնտեղ աշխատանքի էին մտել բազմաթիվ արհեստավոր բանվորներ: Սա սոաջին արտադրական-արանսպորտային հիմնարկությունն էր Ալեք-Պոլում, որն ընդգրկեց մեծ թվով արհեստավորների: Ընչպես ասվել է, նախախորհրդային տարիներին սա որոշ ապահովություն էր ապրիս ընչազուրկ քաղաքացիներին ու գյուղացիներին: Այստեղ մարդիկ սաանում էին որոշ աշխատավարձ, հազուսու ե այլն: Խորհրդային կարգերի հասաաաումից հետո այդտեղ աշխատելու ցանկությունն էլ ավելի մեծացավ, Երկաթուղայինի աշխատանքը պատվա-

վոր էր համարվում Աշխատանքը այստեղ ֆիզիկական խմատով բավական աշխատատար էր, ինչպես իրենք են ասում, սողամարդու գործ էր։ Այսպիսի ունենալով աշխատանքի նման բնույթը, աստեղ, ի տարբերություն մյուս գործարանների, ամենափած էին որոշ արտոնություններ։

Երկաթուղային արհեստավոր-բանվորները ձեռքով էին աշխատանքի ընդգրկել իրենց ընտանիքի անդամներին, որդիներին, երկաթուղային մասնագիտությունների ուսուցման ուղարկել նրանց։ Երբեմն հնարավորություն չունենալով անձամբ աշխատանքի անցնելու մեծ ապագա ունեցող երկաթուղում, նախկին վարպետներն իրենց որդիներին էին ուղարկում այնտեղ աշխատելու։ Նախկին արհեստավորներից ու նրանց ժառանգներից շատերը մտնում էին աշխատելու երկաթուղու գեպուներում, շուկարաշի վրա և այլուր, իսկ շրջանի ղյուղական բնակչության համար նպատակահարմար էր գծային աշխատանքները ղեկավարելու, պնայրների անձնակազմում և այլն։ Արտադրական տուաչենկում բարենպաստ պայմանների մեջ աշխատող նախկին արհեստավոր-բանվորի համար այժմ ավելի տեսավարել էր, որ իր հմտությունը անհրաժեշտ է նման ձեռնարկությունում։ Նա «վերևից» էր նայում այն արհեստավոր-բանվորին, որն աշխատում էր մի գործարանում, որտեղ «կրնիկն ավելի շատ է, քան տղամարդը»։ Նա և հմուտ վարպետներ այստեղից հրավիրվում, անցնում էին նորաստեղծ ու մեծացող ձեռնարկությունները։ Երկաթուղային բանվորությունը, այսպիսով, լայն մասնակցություն էր ունենում քաղաքի արդյունաբերության զարգացման գործում։

Արհեստների՝ միմյանց նկատմամբ ղերադրվելու հին սովորության արտահայտությունը նկատելի էր նաև ուրիշ գործարանների բանվորների մեջ, սակայն, այժմ այդ սովորությունը հետապնդում էր ոչ թե կապիտալիստական մրցության սլայմաններում շուկայում անց ունենալու և կույ շղնայու նկատատումներ, այլ իրենց աշխատանքի կարևորությունը շեշտելու, սոցիալիստական մրցության մեջ իրենց ձեռնարկության նշանակությունը ցույց տալու նպատակով։ Այս արտահայտության նոր բովանդակությունն այն էր, որ արհեստավորական գանգավոր տեսնելով տեխնիկայի նոր ճյուղերի զարգացումը, նոր երիտասարդ պատրաստված կադրերի մեծ հոսքը արտադրություն, աշխատում էր, այժմ արդեն արտադրության մեջ, նրանց հավասարվել իր գործնական հմտությամբ։

Սկսած 1929 թ. շինարարությունը մեծ չափեր բնորոշեց։ Քաղաքի վերակառուցման, արտադրա-

կան և բնակարանային շինարարության համար անհրաժեշտ էին ռաբային նոր վարքեր, շինարարական տարրեր նյութեր, որոնք ձեռք էին բերվում շրանում եղած հին ու նոր հանքավայրերից։ Նահագործվում էր եռաբարի բարհանքը, 1925—29 թթ. բացվեց լենինական-Արթիկ երկաթուղին և մուտք գործեց նաև Արթիկի գունավոր տուֆը։ Շինանյութեր էին բերվում Անի-Պեմզայից, Զաչուրից, Դիրաբլարից և այլ տեղերից։

Առաջին հնգամյա պլանի (1928—32) կատարմանը լենինականը ձեռնամուխ եղավ, ունենալով աշխատուժի պատրաստի բաղա և արտադրական մեծ հնարավորություններ։ Արդեն 1928 թ. կային մեծ կառույցներ։ Այդ թվականին շահագործման հանձնվեց հիդրոկայանը, կառուցվում էր երկաթուղային թաղամասը, ավարտվեցին տեքստիլ գործարանի հիմնական մասնաշենքերի շինարարությունը, հրապարակի շուրջ կառուցվեցին Գաղիորհրդի, բանկի շենքերը, բարձրացան տոմետի, մեխանիկական գործարանների շենքերը և այլն։ Բնակելի շենքեր կառուցվեցին այժմ լենինի և Կիրովի փողոցներում, տեքստիլ գործարանի շրջակայքում և այլուր։ Նահագործման հանձնվեց (1935 թ.) մսի պահածոների կոմբինատը «Կաղաչի պոստ» վայրում, դարբնոց-մամլիչային սարքավորումների (հիմնադրվել է դեռևս 1912 թ.), դարչնի, կաթի, մտհնակալի գործարանները, հրուշակեղենի ֆաբրիկան, մի փոքր ուշ՝ հեծանվի պոմպարտեր, հացի գործարանը (1936 թ.)։ Երկաթուղային թաղամասում, տեքստիլ գործարանի մոտ, քաղաքի կենտրոնում կառուցվեցին նոր բաղնիքներ։ Քաղաքի կարիքների համար Ղաղանչի գյուղից բերվեց սառնորակ ջուր (1939 թ.)։ Քաղաքում կառուցվեց հասարակական գրոսայդի նախքան Սա. Նահույանի անունը կրող այս ղրոսայդին, քաղաքին որպես ղրոսայդի է ծառայել «Զերբեղի ձորի» ղինվորական ղրոսայդին՝ հաղաղականների սկզբնավայրը, որը ծառատեղվել էր դեռևս 1882 թ.²³։ Կառուցվեցին ղաղոցներ, հիվանդանոցներ, սկումբներ, թատրոն և այլն։ Այս հսկա շինարարությանը ակտիվ մասնակցում էին նաև հին անվանի վարպետները։ 1940 թ. կատարվում է քաղաքի 4-րդ հատակագծումը։ Նախկին հասարակագծերի մեջ արվում են կական փոփոխություններ։ 1941 թ. քաղաքի բյուջեն 63 անգամ ավելի էր, քան 1923 թ.։

Մեծացավ քաղաքի արդյունաբերական կարողությունը։ Զեռնարկությունները աշխատան-

²³ Պիկ, Ն. Նիկողոսյանի Նյութերը, տետր 3։

քի կոչեցին արհեստավոր բնակչությանը, գյուղացիությանը, Արհեստավորական բնակչության հիմնական մասը վերածվեց առաջավոր բանվոր գասակարգի, Արհեստավորական քաղաքից Լենինականը դարձավ բանվորական քաղաք՝ հանրապետության արդյունարերական խոշոր կենտրոն։

Նոր երևույթ էր այս տարիներին արաագրական ձեռնարկություններում մեծ թվով կանանց ընդգրկումը։ Քաղաքի արհեստավորական բնույթը հնարավորություն էր ընձեռում քաղաքի վերակառուցման տարիներին այսպես ստեղծելու նաև արհեստի ձեռնարկություններ, որոնք ընդգրկեին մեծ թվով կին բանվոր-անայնագործներին²⁴։

Այդ խնդրի իրականացման համար արհեստավորական, նահապետական հին սովորույթներով ապրած գյուղացի կնոջը հարկավոր էր արագորեն համոզել, վերափոխել նրա մտածելակերպը։ Մինչև XX դարի սկիզբը կանացի աշխատանքը քիչ էր կիրառվում։ Մանր արհեստներում նրանք բոլորովին չկային։ Երբեմն միայն նրանք օգնում էին իրենց ընտանիքի արհեստավոր անգամներին այնպիսի արհեստներում, ինչպիսիք են գլխարկկարությունը, գերձակությունը²⁵։ Բացի ընտանեկան առօրյա գործերից, կանայք ղրաղվում էին ասեղնագործություն, գորգագործություն և այլն՝ հիմնականում իրենց տնային կարիքների համար, իսկ երբեմն նաև պատվերով։ տնայնագործական եղանակով։ Կանանց ընդգրկող առաջին արհեստագործական ձեռնարկությունները գորգագործական արհեստանոցներն էին, որոնք հանգես եկան անցյալ դարի վերջին²⁶։

Խորհրդային շրջանում նախ ընդլայնվեց անայնագործությունը։ Այնուհետև սանդղծեցին սրտեղներ, որոնց բաղադրվում էր հեաագայում, ինչպես նշվեց, կաղմակերպվեցին նշված գույաարիկոտած, կարի և այլ ֆարրիկաները։ Արտաղբության մեջ կանանց ընդգրկելու գործում վճաա-

կան եղավ տեքստիլ կոմբինատի հիմնումը 1923—1924 թթ.։

Անհրաժեշտ էր պատրաստել ղգալի թվով բանվորական կագրեր, որի համար հրավիրված ոուս բանվոր-բանվորուհիների ջանքերը քիչ էին։ Այդ նպատակով գործարան և ուսումնական հաստատություններ էին հրավիրվում մասնագետներ, հմուտ վարպետներ։ Համեմատած տնայնագործության, արտելի հետ, գործարանը գեո խորթ էր կնոջ համար։ Եթե ընտանիքի մեծահասակ անգամները հաշտվում էին այն մաքի հետ, որ կանայք աշխատեն արտելում, ապա գործարանում աշխատելը աղգելում էին։ Իսկ եթե ընտանիքի կանանցից որեէ մեկը ըմոստանալով, մտնում էր գործարան, ապա երկար ժամանակ ստիպված էր համբերությամբ տանելու հենց իր հարաղատների անամոթն անվանարկումը։ Ավելի թշնամաբար էին վերաբերվում կոմերիտուհիների, ակտիվիստների, պատկոմականների նկամամբ։

Սակայն կինն իր իրավական տեղն էր գրավում նաև ընտանիքում, հաստրակության մեջ։ Նրա աշխատանքով ղաղծրանում էր ընտանիքի բարեկեցիկ վիճակը, տնտեսական-նյութական ապահովվածության մեջ մեծ նշանակություն էր ստանում նաև կնոջ եկամուտը։ Այս ամենը տեսնելով, աստիճանարար վերափոխվում էին նաև ընտանիքի մեծահասակ անղամները։ Կանանց աշխատանքի հրավիրելու կոչն, այսպիսով, իր ղգալի արդյունքն ունեցավ։ Նույնիսկ Ակի-ի բացառապես տղամարդկային համարվող փականագործական արտագրամասի 1931 թ. առաջին շրջանտվարաների թվում եղել է երիտասարդ մի կին՝ Կ. Հակոբյանը, որի գիմանկարը ավարտական հուշանկարում տեղագրված է առաջին շարքում²⁷։

Կին բանվորուհին որոշ ղծվարությունների էր հանղիպում նաև տղատատավարում՝ արակում, ֆարրիկայում և նույնիսկ գործարանում։ Տղամաղգ բանվորները, վարպետները թերհավատորեն էին նայում կնոջ կատարած գործին, չէին սովորեցնում իրենց իմացածը։ Եվ ղոլոր գեպքերում մեղավոր

²⁴ Տեղի պայմանների ու հնարավորությունների հաղաոման նմանօրինակ մեթողով էին սանղծվում Սնղրկովկասի նաե ուրիշ արղյունարերական քաղաքները, որոնք նախահղափոխական շրջանում ունեցել էին արաագրական որեէ ղաղա։ Քութախում, Բելավում, նկատի առնելով եղած արհեսաները, սանղծվեցին համապատասխան ձեռնարկություններ՝ Թելավում մետաքսի, Քութախում սննղի և այլն, իսկ հեաաղայում ղարղացան նաե մեքենաշինությունը, քիմիական, գյուղանաեասական արղյունարերությունը և ուրիշները (Տե՛ս Т. К. Гегешидзе и др., նշվ. աղխ., էղ 91, Н. Н. Абесадзе, Л. К. Бериашвили, նշվ. աղխ., էղ 103)։

²⁵ СМОМПК, вып. XI, стр. 127.

²⁶ СМОМПК, вып. XI, стр. 140.

²⁷ Պեաք է նշել, որ ընայած տոաղին աարիներին որոշ ձեռնարկություններում ղգաղվում էր մասնագետ կագրերի պակաս, սակայն ղավականաղափ տեխնիկական մտավորականության աղկայության շնորհիվ Հայաստանում հնարավորություններ կային տեղում կագրեր պատրաստելու, ուսաի, այս առումով այնպիսի ողվարություններ չեղան, ինչպես, ասենք, Թուրքմենական կամ ղագախական ՍՍՀ-ներում։ (Տե՛ս III. Аннакличев, Измепение общественно-бытового уклада туркмен в связи с индустриализацией республики, М., 1964, стр. 3.)

²⁸ Տե՛ս հեղինակի հավաքած նյութերը։

էին ճանաչվում կանայք. որոնք «գութ տեղն են» կոչվել աշխատանքի: Ոմանք կարծում էին, որ կանայք ի վիճակի չեն լիտկաաար հմտության, վարպետության հասնելու:

Բայց այդ ժամանակավոր զովարությունները աշխատանքային նոր տարածանքում հետզհետե վերանում էին, հատկապես այնպիսի գործարաններում, ինչպես ասենք, Մայիսյան ասպտամբուլյան անվան տեքստիլ կոմբինատն էր, ուր կանացի աշխատանքը ղեկավարում էր Բանվորական եղբայր Վարդի մասը այնպիսի նոր գործարաններում երիտասարդներ էին, կային ոռու և այլազոր բանվորներ: Տեղացի արհեստավոր կամ տնայնագործ բանվորների սովորույթները այնպիսի մեծ կոնկրետիվներում կական նշանակություն չէին կարող ունենալ:

Հին սովորությունների որոշ արտահայտություններ նկատվել ու դեռևս նկատվում են փոքր ձեռնարկություններում, հատկապես այնպիսիներում, որոնց համար, ինչպես նշել ենք, բազմա էին հանդիսացել նաև արհեստները: Պատմողները նշում են վարպետների, որոնք իրենց սառը, անտարբեր վերաբերմունքն են ցուցաբերել աշակերտների նկատմամբ, ամեն րան շեն սովորեցրել նրանց, դործի մեջ ընկնել էին նախ իրենց որդիներին, հարստներին: Արհեստն այնպիսի էր հետաքրքիր չէր արվում: Իշակերտը տառջին տնկում գործարան մտնելով, երբեմն հանդիպում էր վարպետի, որը նախքան սրել բուն սովորեցնելը, ծանրաբեռնում էր նրան կողմնակի դարձնելով, երբեմն ծաղրում, զովարություն էր դործին «մոտեցնում», աշխատում էր հնարավորին յալի երկարացնել նրա ուսման ժամկետը: Կատ զիտավորության չկար դրսնում: Իկյուկն էին վերաբերվում, որովհետե պես հին նախադասարումից չէին ազատվել: Իկյուկն էին սովորեցրել իրենց, այդպես էին վարվել ձեռողները: Բյուս կոչմից «վախենալով», որ շուտով նորավարտ մասնագետները, նոր կարգերը կարող են արտադրության մեջ դերապանցել իրենց, թերահավատություն էին ցուցաբերում նրանց նկատմամբ, նախադասությունը, առաջնությունը տալիս իրենց պատրաստում կարգերին: Լսակայն աշխատանքի ընթացքում չլիվելով ընդամենը մի րանի աարի տուտջ բանվոր, այլ մասնագետ դարձած, տեղական ու դարձնական պատրաստակալություն ունեցող իրենց ընկերոջ հետ, տեղի էին տալիս: Լսուհիճանարար գործարան էին դալիս նաև ֆարրիկա-գործարանային ուսումնորանները, արհեստագործական դպրոցների սա-

ները, որոնք բանվորական պատրաստի կարգեր էին:

Նոր կարգերի շրջապատում, սակայն, միշտ էլ ուրալն աեղ է հաակացվել հին վարպետներին, նրանց էր հանձնարարվում աշխատանքի գործնական ղեկավարումը, կարգերի գործնական ուսուցումը, և միաժամանակ հնարավորություններ էին ստեղծվում նրանց աեական առաջադիմություն համար: Նման երևույթները նկատելի էին նաև այնպիսի գործարանների արադրամասերում կամ արհեստանոցներում, որոնք ժամանակավոր նշանակություն ունենալով, չպեսք է դարգանային, մեքենայացման հետ դուրս պեսք է գային, ինչպես, օրինակ՝ որոշ գործարաններում, իստատային արտադրամասի կողքին, նախկին աեխնոլոգիայով փականսվործությունը, դարընությունը, ձեռքով փորագրությունը տպարաններում, վերանորոգման եայանների արհեստավորական արադրամասերը և այլն: Հին սովորույթների վերափոխված արտահայտությունները, այսպիսով, ուվելի շատ երկվան էին դալիս կենցաղային սոցաալական կոմբինատի, տեղական արդյունաբերության ֆարրիկայի արհեստավորական արադրամասերում:

Արհեստավորական մի որոշ խավի հեա արտադրական ձեռնարկությունները բերվող հին սովորույթները, աշխատանքի նոր մեթոդների առկայության գեղբում, խոշոր ձեռնարկություններում արադ, իակ փոքր ձեռնարկությունների որոշ հատվածներում ալելի դանդաղ վերանում, վերափոխվում կամ ձուլվում էին նոր սովորույթների հետ: Գաստրարակվելով մի ընդհանուր կոնկրետի մեջ, արդյունաբերական բաղարի ամբողջ ազդարնակչությունը և նրա մեջ առաջին հերթին մեծ մաս կազմող բանվորությունը վերափոխում էր իենց իրեն: Իշխաաանքային առօրյայում համողվելով հին սովորույթներից շաաերի ալելորդության մեջ, նա հակվում էր դեղի նորը, որով պայմաններ էին ստեղծվում նոր ալանդույթների առաջադման համար:

Խաղաղ շինարարական աշխատանքի եռուն տահին էր, երբ 1941 թ. հունիսի 22-ին սկսվեց Հայրենական մեծ պատերազմը:

ՍՍՀՄ բոլոր ժողովուրդների հետ միասին Հայրենիքի պաշտպանության առաջնահերթ խնդրին ձեռնամուխ եղավ նաև Հենինականի աշխատավորությունը:

Կուսակցական, կոմերիտական, հասարակական մյուս կազմակերպությունների ղեկավարությամբ, ամբողջ ժողովրդի հերոսական քանքերով արդյունաբերությունը, դյուղատնտեսությունը

արագորեն փոխադրվեց ռազմական ուղու վրա: «Ամեն ինչ ռազմաճակատի համար» կոչին արձա-
դանքելով, քաղաքում ստեղծվեցին պաշտպանա-
կան արդյունաբերության նոր օբյեկտներ, կազ-
մակերպված ձևով ամեն ինչ ծառայեցվում էր
նախ և առաջ պաշտպանության պորժին:

Լենինականի խոշոր արդյունաբերական ձեռ-
նարկությունների հետ մեկանել, ինչպիսիք էին
Մայիսյան ապստամբության անվան տեքստիլ
կոմբինատը, մանարան դործարանը, գուլպա-
տրիկոաժի ֆաբրիկան և ուրիշներ, պաշտպանու-
թյան դործին իրենց մեծ ծառայությունն էին մա-
տուցում անդրերկաթուղու Լենինականի հան-
գույցը, նոր կաղմակերպված տեղական արդյունա-
բերական ձեռնարկությունները, արհեստագործա-
կան կոոպերացիայի արտոնները:

1941—1945 թթ. Հայրենական պատերազմի
տարիներին ավելի ակնառու արտահայտվեց կոո-
դերը աշխատանքային կենցաղում: Ավելի լայն
չափերով ընդգրկվելով արդյունաբերության մեջ,
կիներ իր պաշտպան տեղը գրավեց այնպեղ²⁰:

Փոխարինելով ռազմաճակատ մեկնած տղա-
մարդ բանվորներին՝ իրենց ամուսիններին, որդի-
ներին և եղբայրներին, կանայք աշխատանքի էին
անցնում ոչ միայն թեթև արդյունաբերական, այլև
տղամարդկային ուժ պահանջող ձեռնարկություն-
ներում: Լենինականի կին աշխատավորները կոչ
էին անում փոխարինել ռազմաճակատ ղնացողնե-
րին սմենուրեք, սիրապետել տղամարդկանց պրո-
ֆեսիաներին: Նրանց համար կազմակերպում էին
տեխնիկական ուսուցման խմբակներ: Առաջավոր
բանվորուհիներ, կին բրդաթուղային դեպոններում, մեքենա-
վարների շարքերում, մեխանիկական պործարան-
ներում և այլուր: Կանանց հետ մեկտեղ արտա-
դրություն էին մտնում աշխատելու արհեստագոր-
ծական ուսումնարանների երիտասարդ կադրերը և
պատանի տղաներն ու աղջիկները: Աշխատանքի
էին անցնում տնային տնտեսուհիներ, զրասենյա-
կային աշխատակցուհիներ և աղջիկներ: Լինելով
հիմնականում արհեստավոր բանվորների ընտա-
նիքի անդամներ, նրանք լավատեղյակ էին ար-
հեստներին, դործարանային տարրեր աշխատանք-
ներին: Այդ պատճառով դարմանալի չէր, երբ

հանրապետության մյուս քաղաքների համեմա-
տությամբ Լենինականում արտադրության մե-
քնդրված կանանց թիվն ամենաբարձրն էր²¹:
Նույն բանը կարելի է ասել նաև պատանիների
մասին:

Հայրենական պատերազմի տարիներն մի
սեռակ բնություն տարիներ հանդիսացան ամբողջ
աշխատավոր ժողովրդի համար: Հաջողությամբ
եատարելով իր սուգը դրված արտադրական խոն-
դիրները, Լենինականի աշխատավորությունը հաղ-
թահարում է նաև տնտեսական, կենցաղային և այլ
կարգի այն առանձին դժվարությունները, որոնք
առաջացել էին պատերազմի հեռանկարով:

Լենինականի կուսակցական և պետական օր-
դանների ղեկավարությամբ և աջակցությամբ
ստեղծվում էին հնարավորություններ աղգարնակ-
չության տնտեսական վիճակը բարելավելու հա-
մար: Բանվորներին, ծառայողներին, մտավորա-
կանությանը և ամբողջ աղգարնակչությանը անձ-
նական օգտագործման համար հատկացվեցին
հողամասեր: Այդ հողամասերում աղգարնակչու-
թյունն աճեցնում էր կենսական անհրաժեշտ
մթերքներ՝ հացաբլիթներ, կարաոֆիլ և այլ
բանջարեղեն: Բնակչության՝ հողագործության
հետ կապված կարիքները հողալու համար
ուղևական օրգանները ընդլայնեցին տեղական
արդյունաբերությունը: Կենցաղային կարիքների
համար արհեստագործական արտոնները տը-
տադրում էին լույն սպառման առարկաներ,
կատարում էին վերանորոգումներ և այլն:
Արհեստավորական կյանքն աշխուժացավ: Արտե-
ների կողքին հանդես եկան նաև մասնավոր տը-
հեստավորների կրպակներ: Արհեստավորական
արտադրամասերի կողքին, որանք էլ, բոս հնարա-
վորին, աշխատում էին բավարարել բազմաթի
բնակչության, ինչպես նաև ղյուլագիտության
առանձին պահանջները: Դատարաստվում և նորոգ-
վում էին ղյուլատնտեսական դործիքներ, կենցու-
ղային իրեր, ամանեղեն, կահույք, մահճակալներ,
վառարաններ և այլն: Վերանորոգում էին նաև
կոլտնտեսություններից բերվող ղյուլատնտեսա-
կան մեքենաները:

Արհեստների աշխուժացմանը նպաստում էին
նաև որոշ հին, կենցաղային ոչ լայն տարածում
ունեցող արտականների օգտագործումը, որոնք խիստ
տեղական լինելով, պատրաստվում կամ նորոգ-
վում էին միայն տեղի արհեստանոցներում: Ռազ-
մաճակատի կարիքների համար հումքի ոգտագոր-
ծումը հնարավորություն չէր տալիս արտադրելու

²⁰ ՍՍՀՄ հատկապես ասիական, մասամբ նաև անդրկով-
կասյան հանրապետությունների համար Հայրենական պատե-
րազմի այդ տարիները հանդիսացան ավանդույթային որոշ
պարփակված սովորույթների վերագման տարիներ: Զբաղի
դարձավ կանանց հոսքը արդյունաբերական ձեռնարկությու-
նեը և այլուր: (ՏԵՍԱՄ. АНКА. 1946, Изменения..., стр. 5.)

²¹ ՏԵՍԱՄ Կ. Կազմույան, Լենինական, էջ 86—92:

մեծ թվով սպառման ապրանքներ ու իրեր և քնակ-
ություններ վերանորոգում էր հինքը Արհեստաների,
հատկապես մանր արհեստագործության աշխու-
ժացումը, բնականաբար, նորից կյանքի կոչեց
արհեստավորական որոշ հին ավանգույթների
մնացուկներ:

Պատերազմից հետո, տնտեսության վերա-
կանդնման տարիներին, արհեստները ղեկ շարու-
նակում էին աշխուժանալ: Սակայն զրա հետ
մեկտեղ հետզհետե ավելի խոր էին արմատավոր-
վում աշխատանքի նոր մեթոդներն ու եղանակները
սրբապատկան թուրք ճյուղերում: Ուստի արհես-
տավորական որոշ հին սովորույթներ հանդես էին
դալիս արդեն վերափոխված արտահայտությամբ:
Իրանը, զբոսն չկային կամ լիովին վերափոխված
էին արտահայտվում արտադրական ձևերակու-
թյուններում: Անուամենայնիվ, պատերազմի և
հուպատերազմյան ասպիսի տարիներին վերանո-
ւազման ձևերակութայններում, արանսպորտի և
տնտեսության որոշ ճյուղերում, փոքր ձևերակու-
թյուններում աշխատանքային նոր փոխարարերու-
թյունների կարգին, բանվորական նոր սովորույթ-
ների հետ մեկտեղ, ղեկոս կարելի էր տեսնել վար-
պետների, եկամտավորականների, աշակերտների
փոխարարելություն հին արտահայտությունների
մեծացուկներ:

Նոխիկներում բանվոր, ույժմ վարորդ Ալեք-
սանդր Սիմոնյանը պատմում է, որ պատերազմի
տարիներին, երբ ինքն ընդունվել է ավտոմեքե-
նոսների վերանորոգման արհեստանոցը որպես
բանվոր ու հարցրել է վարպետին, թե. «Ուստա,
ինչ պրտի էնեմ», վարպետը հանձնարարել է մյուս
զեկից բերել «հորդի գյամին» (սխորդի գյամը)¹⁾
ստե՛ծը սպասված ձևով: Երբ մի բանի անդամ
նրան ձանր իրեր տալով այս ու այն կողմ են
սպարկում, իբր թե իրենց ուզած «գյամին» չի բե-
րել, Ալեքսանդրը գլխի է ընկնում, որ իրեն ծաղ-
րում են: Այդ տեսում էին, որպեսզի կտարեն նորեկի
զոտսպությունը, ցույց տան, որ ղեկ շատ բան ունի
սովորելու և մասնակից շուտ հավակնություններ
չունենա, օգլխին դոռ տա, լինի աշխատաց, համ-
բերատու, հարդի վարպետին, աշխատանքը
երբությունները սովորեցնում էին հետզհետե, նա-
խապես բրանաքան աշխատեցնելով ծանր ասե-
նաշխատանքներում: Այդ կերպ բարձրանում էր
պատասխանատվությունը աշխատանքի նկատ-
մամբ, հարդանքը ղեկի այն, ինչպես լենինական-
ցիկներն են ասում՝ «վատարակածի գազրն իմանա»²⁾:

Տարբերակ, երբեմն նույնիսկ հեռամնաց
որոշ սովորույթներ հանդես եկան բանվորական
մի նոր խավի՝ վարորդների մեջ: Ինչպես հայանի
է խորհրդային կարգերի հաստատման առաջին
տարիներին ավտոմեքենա ղեկ թիչ կար, արանս-
պորտի մեջ մեծ տեղ չունեի: Տեխնիկայի զարգա-
ցումով աստիճանաբար տրանսպորտ մուտք գոր-
ծեց ավտոմեքենան և փոխադրական այլ շարժիչներ
ու մեքենաներ: Մեծացավ վարորդների պահանջը,
կադմակերպում էին վարորդական գասերթացներ,
մասնագետներ էին պատրաստում ավտոպարկե-
րին, ավտովերանորոգման արհեստանոցներին
կից, ինչպես նաև օգնական աշակերտության
միջոցով:

Այս համեմատաբար նոր մասնագիտությունը
րապտուց ինչպես արհեստավորներին, այնպես
էլ կյանքից արդեն ղուրս մղվող կառապաններին,
նաև՝ երկաթուղային բանվորներին:

Այս նոր մասնագիտությունը որոշ չափով
տարբերվում էր գործարանայինից՝ ավելի անհա-
տակալ բնույթ ուներ: Բացի այդ, նոր մասնագի-
տություն էր, ղեկոս փոքրածիվ ներկայացուցիչ-
ներով և այդ իմաստով սրտոնյալ վիճակ էր ըս-
տեղծվում զրանով զրազվողների համար: Այսպի-
սով, ինչպես այս շրջանում, այնպես էլ առավելա-
յուն պատերազմի տարիներին առաջացած դժվա-
րությունների պայմաններում հաստիքային օգնա-
կանների կողմից երեսն եկան նաև մասնավոր
կարողով աշխատող օգնականներ:

Վարորդներից շատերը վերցնում էին օգնա-
կան («պամոշնիկ»), որոնք դառնում էին զբոսն
համբարական աշակերտի վիճակում: Սրանք իրենց
վարորդներին անվանում էին «ուսաա», անտար-
կելիորեն կատարելով ամբողջ ուն աշխատանքը,
ինչպես նաև տնային շատ գործեր: Ողնականներին
իրենց մոտ երկար պահելու միտումով վարորդները
չէին շատում նրանց սովորեցնել վարելու հմտու-
թյունը, բայց վախենալով, որ կարող են օգնական-
ները վախճել իրենցից, որոշ չափով վարձատրում
էին: Հակառակ դեպքում, յուրաքանչյուր օգնական
կարող էր թողնել այդ գործն ու մտնել պետական
աշխատանքի, և եթե այդ չէր տեսնում կամ չէր դի-
մում պետական մարմնի միջամտությանը, ապա
միայն այն պատճառով, որ հույս ուներ առանց
«սովորդ» գասերթացների շուտ նստել ղեկի
առջև: Այդ շրջանում էր, սակայն, որ կիրարկու-
նարկական ձևերակութայնները մտնելուց բացի,
հանդես էր գալիս նաև արհեստի՝ ողամարզու ար-
հեստի մեջ: Իսկ կատարվեց շայրենական պատե-
րազմի տարիներին, երբ տեղի էր ունենում արհես-

¹⁾ Եթե, հեղինակի հավաքած նյութերը:

աավորական կյանքի որոշ աշխուժացում: Մինչև վերջերս էլ լենինականի արհեստավորական արտադրամասերի կողքին, շուկայի հրապարակի մոտ կարելի էր տեսնել մի սասնավոր արհեստանոց, որտեղ վերանորոգվում էին նավթավառներ, պրիմուսներ և այլ կենցաղային առարկաներ: Այդտեղ որպես վարպետ աշխատում էր կին արհեստավորը Կարճիկյան Եվգինեն: Նա հին արհեստավոր, փականագործ Կարճիկյանների հարսն էր, Կարճիկյան եղբայրներից իր պապական արհեստը շարունակող Աշոտի կինը: Պատերազմի դժվարին ամիսներին հիվանդանում է Եվգինենի ամուսինը, և ընտանիքի հոգսը հողալու, երեխաներին խնամելու համար նա համարձակորեն որոշում է ոչ այլ ինչ, քան ամուսնու արհեստը շարունակել: Ատկայն դա կապված էր բարոյական և ֆիզիկական մեծ դժվարությունների հետ: Չնայած արհեստավորները թերահավատորեն են նայել այդ երևույթին, այնուամենայնիվ չեն պարսավել, չեն խուսափել որոշ ցուցումներ առ կամ հաճախորդ ճարել նրա համար: Այսպիսով, նա աստիճանաբար տիրուպետում է արհեստի նրբություններին: 1944 թ., ամուսնու մահից հետո, նա արդեն հիմնովին նվիրվում է արհեստին³²:

Ենպաաներաղմյան առաջին ամիսներից սկսած լենինականի արդյունաբերական ձեռնարկությունների, արանսպորտի, աեղական արդյունաբերության, կենցաղային սպասարկման կոմբինատի աշխատավորությունը ձեռնամուխ է լինում արտադրություն վերակառուցմանը, ծավալվում է սոցիալիստական մրցույթուն կոլեկտիվների, ձեռնարկությունների, ուրիշ հանրապետությունների արդյունաբերական քաղաքների հետ: Հաջողությամբ կենսագործվում են հնգամյա և յոթնամյա պլանները: Տնտեսության վերականգնման և ծավալված շինարարության այս շրջանում էր, որ տեղի ունեցան կենցաղի և մշակույթի մեծ փոփոխություններ: Լենինականցիների բանվորական կենցաղում սկսեցին հանգստե պալ աղգային ավանդույթների վրա խարսխված նոր սովորույթներ, որոնց մեջ քիչ չեն նաև հին տրհեստավորական կենցաղից մնացած սովորույթների տրտահայտություններ:

Անդրադառնալով նորից արհեստներին, պետք է սսել, որ լենինականում մինչև օրս էլ մնացել է շուկայամերձ հրապարակի արհեստավորական թաղամասի մի մասը, ինչպես նաև արհեստավորական կրպակների ու խտնութների շարքեր մի քանի փողոցների երկայնքով: Այդ շարքերում ու

կրպակներում տեղափոխված են արհեստավորական արտադրամասեր, որոնք մտնում են լենինականի տեղադր բաժնի կենցաղային սպասարկման կոմբինատի, այժմ՝ Ֆաբրիկայի մեջ: Սրանց կողքին պահպանվել են արհեստավորական հատուկներ մասնավոր կրպակներ, որոնք սպասարկում են կենցաղային մանր կարիքները, օրինակ՝ կրկնտկոշիկի կամ կոշիկի մասնակի վերանորոգման կրպակները, պրիմուսի և կերոսինայի վերանորոգման կրպակը և այլն:

Կենցաղ-սպասարկման ֆաբրիկայի հայտնի ցեխերի (օրինակ՝ ղոգման, դարրնի, հայելու ղոգման, ձիու սարքերի, Կոշիկ, դազադագործների, թիթեղագործների, անտգապատման, նիկելապատման, ներկման և այլն) կողքին ստեղծված են նոր՝ ավտոմասերի, ուղիորդողների ու հեռուստացույցների վերանորոգման, լուսանկարահանման, կշեռքի տարանների վերանորոգման և այլ արտադրամասեր: Այժմ էլ պտտվիրատուին, հաճախորդին հարմարվելու համար մի քանի արհեստներ երբեմն տեղավորված են միևնույն շուրջում:

Դրա առավել կատարյալ արտահայտությունն է բանուկ տեղերում կամ երկու փողոցների խաչմերուկներում ընկած անկյունային շենքում կենցաղային ոպասարկման տաղավարներ ստեղծելու: Դրանց մի գգալի մասը պտնվում է ինչ շարքերի տեղում, կենտրոնական շուկայի շուրջը: Ճեղ-տեղ պահպանված են նույնիսկ հին շարքերը, օրինակ՝ փականտործական և դարրնի արտադրամասերը: Կրթիք մի շարքի վրա են: Լուր արտադրամասերում աշխատում է 1—7 վարպետ կամ որակյալ բանվոր և 1—2 ցածր կտրող ունեցող բանվոր: Սկզբնական շրջանում թույլատրվել է ունենալ նաև աշտկերտներ, սակայն, այժմ մեծ մասամբ գալիս են ուսումնարաններում արդին որակավորված սաները: Արտադրամասերը համարված են նոր տեխնիկայով: Այդ արհեստանոց արտադրամասերում նախկին նեղ մասնագիտության հասկացողությունը շատ քիչ բանով է մնացել: Ժամանակի ընթացքում այս կամ այն արտադրամասի անհրաժեշտությունը պտկասել է, և սովյալ արտադրամասը սկսել է դեաղվել նաև հարակից՝ իր արհեստին մոտ այլ պատվերներ կոտարելով, սսներ, փականադործտկտն արտադրամասում կոտարում են նաև դողում, որոշ շափով դեաղվում են պարենությունը, թիթեղագործությամբ և այլն: Չնայած առանձին արտադրամասերի առկայությանը, վարպետները երբեմն ընդունում են պատրաստելու տեղականից իրենց համար հարկավոր ուլ պատ-

³² ՀԱԽԱ, հեղինակի հավաքած նյութերը:

վերներ. Կարճ ասած, նախկին միենույն արհեստի բազմաթիվ էությունը համախմբված են միենույն արհեստանոցում: Հնարավոր է տարբեր արհեստանոցներում առաջ միենույն պատվերը: Դա բացատրվում է հիմնականում նաև կաաարևադործված տեխնիկայի մուտքով, որը առանձին արաադրամասերին աւել է կիսադործարանային բնույթ տարբեր գործողություններ կաաարևու մեծ հարավորություն: Չնայած դրան, հասկապես լեռնականցի արհեստավոր վարպետները մեջ, նկատելի է մի սովորույթ, երբ հաճախ իրենց մասնագիտությունը չհամարելով, չեն վերցնում հարակից արհեստի պատվերներ, որը միանգամայն հնարավոր է կատարել նաև իրենց մոտ: Դա համարվում է արդարացի մոտեցում հարևան արհեստավորի և նրա հաճախորդի հանդեպ: Ըստ վարպետների պատկերացում իրենց պատկանական արհեստի «անունը», «պատիվը», չեն վերցնում այլ կարգի մանր մունր պատվերներ, պրանով «չէմանագեկելով» իրենց արհեստը: Ինչն օրս էլ կան հին անվանի վարպետների ոչ պակաս անվանի սերունդներ, որոնք շարունակում են հիմնականում իրենց պատերի արհեստը, ինչպես, որինակ՝ գարբին Պապոյանները: Իսկ արհեստավոր բանվորություն մեծ մասը վերադանդապես արհեստավորների որդիներ ու թոռներ են: Ընկանաբար, այստեղ ձևականսրեն պետք է որ պատկանվեն որոշ պատվանդական սովորույթներ:

Ինչպես տեսնում ենք, կենդանում և աշխատանքային տարրայում պատկանվում են ավելի այն սովորույթները, որոնք հողերանական են, երբեմն ունեն գոտախորակական, իսկ երբեմն էլ նաև գուս ձևական բնույթի: Որինակ, ինչպիսի՞նք արտահայտությունների մասին է խոսվել հիմնականում՝ աշակերտի, պնական բանվորի նկատմամբ վարպետի խստություն, նրանց հեշտությունը պատասխանատու գործ չվստահելու պերեր, գործնական, լուսկայաց ուսուցում, որպեսպի պրկեն նորեկին ուշադիր, պատու ու մաաժող լինել, երբեմն լուս հնապանություն, ուսուցման պիմաց որպես երախտիր աշակերտի հյուրախորություններն ու նվերները և այլն: Իսկ մյուս կողմից, պնահատելով վարպետի հմտությունը, նրան «վարձահատույց» լինելու համար աշակերտի չնշտված վերաբերմունքը վարպետին «ամենուրեք» թե աշխատանքում և թե կենցաղում: Ըստկան որքան էլ որ վարպետը այս կերպ ցանկանա «խլխկ», նա տարբերով բիչ է տարբերվում

միայն ցածր որակավորում ունեցող օգնական բանվորից: Թե՛ վարպետը և թե՛ բանվորը, որպես նոր սերնդի ներկայացուցիչներ, վաղուց արդեն աշխատանքային հավասար իրավունքներից են զգավում:

Որահանչությունը աշանեռու կամ բանվոր կաող է հեշտությունը թողնել այս արհեստը կամ զբաղմունքը և անցնել ուրիշ զբաղմունքի մեկ ուրիշ արհեստանոցում: Վարպետներն էլ իրենց ներթին չեն ցանկանում կորցնել լավ բանվորին, բնկույր:

Սովորաբար որոշ ձևական սովորույթների ավելի շատ կարելի է հանդիպել լեռնականցի մոտանգական անվանի վարպետների մեջ, որպիսիք, ինչպես արդեն բազմիցս նշվել է, այստեղ բավականաչափ շատ են: Այսպես, լեռնականի տեղարդ բաժնի դարբնի՝ Ն. Ի արտադրամասում աշխատում էր Ալեք-Պոլի հայտնի անվագործ (կայսսնիկ) դարբին Պապոյանների թոռ՝ Պապիկ Խաղեսի Պապոյանը: Արտադրամաս մտնելով՝ անմիջապես կարելի էր պալ այն մեծ հարգանքը, որ տաժում էին նրա նկատմամբ այնտեղ աշխատող երկու բանվորը: Վարպետը լուս նշաններով ողջություն էր տալիս ողնականներին, որոնք անվերջ կատարում էին նրա ցուցումը, աշխատում էր հանգիստ և միամտմանակ զրուցում ներկաների հետ: Ի պեպ, այդ արհեստանոցը պանվում էր նույն չենրում, սրտեղ և աշխատել են նրա պատկերը:

Ընչպես վարպետը նշեց, աշխատանքը հիմանի հետ համեմատել անպաժ չի կարելի: Բիսվել են թե՛ աշխատանքային պայմանները, թե՛ տեխնիկան, Չնայած իրենց արհեստը բոլոր արհեստների հման այժմ երկրորդական նշանակություն ունի, աշխատանքայնիվ, մեծ ձգտում կա այն սովորելու: Իհարկե, այդ ձգտումը որոշ չափով պայմանավորված էր նաև վարպետի անվանի լինելով: Պապոյան Պապիկը լեռնականի անվանի վարպետներից է, և պատահական չէ, որ նրա արտադրամասը կրում էր Ի-ին համարը: Սա այն հայտնի արհեստանոցներից մեկն է, որն առաջիններից է մտել կոտպերացիայի մեջ և որտեղ աշխատում էր պատերի արհեստը շարունակող վարպետը:

Ընդհանրապես իրենց պատկան, հայրենի արհեստավորական բազարի արհեստներին կամ նրանց պարզացած հյուպերին են հետևել շատ արհեստավորներ: Տեսյին կատավարություն Ն. Ի զոգման փականագործական արտադրամասի վարպետներից: Ընդդառա Ռուբենի Սարգսյանը, անվա-

դորժ դարբին Ռուբեն Իգիթյանի որդին է³³։ Նրա բոլոր եղբայրներն էլ տարբեր ճյուղերի արհեստավորներ են, ինքը՝ ղոցող փականագործ, մյուսը՝ երկաթուղային դեպոյի բանվոր, երրորդը՝ հյուան և այլն։ Նույն արտադրամասի մեկ ուրիշ վարպետ՝ Օնիկ Գրիգորի Աթոյանը փականագործի որդի է։ Վարպետների մեջ շատ կան երիտասարդներ։ Լենինականում վաղ են սկսում արհեստով զբաղվել և դեռևս երիտասարդ տարիքում վարպետ են դառնում։ Սերը դեպի արհեստը նախկինի նման³⁴ այժմ էլ մեծ է։ Տեղացի վարպետների կողքին տարբեր արտադրամասերում աշխատում են նաև եկվոր, հայրենադարձ, դյուղական միջավայրից եկած և քաղաքում արհեստ սովորած ժառանգական և ոչ ժառանգական արհեստավոր-բանվորներ³⁵։

Տարբեր վայրերից, հաակապես արասասմանից այստեղ եկած բանվոր-արհեստավորներն իրենց հետ բերել են և բերում են ղանաղան սովորույթներ, որոնք առավելապես արհեստագործության մեջ դանդաղ են վերափոխվում։

Սովետական կարգերի հաստատումից և Հայրենական պատերազմից հետո, տարբեր ժամանակ, այստեղ են եկել ղանաղան արհեստների ներկայացուցիչներ՝ ալրաղացի մասնաղետներ, ոսկերիչներ, ժամադործներ, վարսավիրներ, սալահատակողներ և այլն։

1946 թ. հայրենադարձվել են ուսումնասիրման մի խումբ մասնաղետ բանվորներ, նրանց մեջ կան ղեկավար, մարաշի, ալաշկերտցի վարպետներ։ Ինչպես նրանցից մեկը՝ Սարգիս Կարսիյանի Քուխայանը պատմեց, յուրաքանչյուր երկար թափառել է աշխարհով մեկ, շատերը եղել են ևլրուղական բազմաթիվ երկրներում, ձեռք բերել այս մասնադիտությունը, տարբեր քաղաք-

ներում կատարելագործել այն։ Քանի որ այդ մասնադիտությունը կապված է ճանապարհչինության, սալահատակման, սալթապատման հետ, նրանք ստիպված են եղել շրջել երկրից երկիր՝ Անգլիա, Ֆրանսիա, Իտալիա, Հունաստան և այլուր։ Սակայն մեծ փափագ են ունեցել աշխատելու և ապրելու իրենց հայրենիքում և 1946 թ. հայրենադարձվել են Հայաստան, իրենց ցանկությամբ ընտրել Լենինական քաղաքը, որի արհեստավորական նշանակությունը նրանց հայտնի է եղել։

Սկզբնական շրջանում ղաղվելով միայն բնակարանների, սանիտարական հանգույցների սալահատակումով, բանվորական շրջանում նրանք աչքի են ընկնում իրենց բարդ մասնադիտությամբ և ալաղիսի մասնաղետների սակավության պատճառով մեծ ճանաչում են գտնում ոչ միայն Լենինականում, այլև Հայաստանի շատ քաղաքներում։ Նրանք բաղմիցս հրավիրվել են նաև Երևան, նրանց վերջին գործերից է նաև Երևանի Սալաթնովա փողոցի մալթերի և Աբովյան փողոցի մի մասի սալահատակումը։ Վերջին տարիներին նրանք մեծ աշխատանք են կատարել և կատարում Լենինականի բարեկարգման գործում։

Նրանց է պատկանում Լենինականի Ուրույան (նախկին՝ Ալեքսանդրովսկի) փողոցի ձևավոր սալահատակումը։ Նրանք աշխատում են ցուցադրել իրենց արհեստը, ապացուցել համարադարացի վարպետներին իրենց հմտությունը, մի անգամ «քննություն» հանձնել շուրջը համարված հասարակ բարձրագույն արհեստավորներին, բաղարացիներին։ Ուրույան, որ բախտ է վիճակվել պեղեցակայնել իրենց հայրենի բաղարները, զո՛հ են, որ բնորոշվում են իրենց նախադեպը և վստահվում է պատասխանատու աշխատանք, բայց որոշ հարցերում պահպանողական են, առաջնորդվում են հետամնաց արհեստավորական սովորույթներով։ Նկատի ունենալով իրենց մասնադիտության ուսուցումությունը, նրանք աշխատում են զրան հաղորդակից դարձնել միայն հարապատներին և բարեկամներին։ Նրանք կաղմել են առանձին խումբ, որանդ թև աշակերտները և թե բանվորները սովորականներ են։ Աշխատում են մեծ մասամբ պայմանադրային կարգով, պահանջում են իրենց աշխատանքին հարմարեցնել գործարարային պայմանները և այլն։ Գլխավոր վարպետը առանց աշխատավարձի աշակերտներ է վերցնում իր աղականներից։ Ուր խմբում արդեն որպես վարպետ է աշխատում նաև նրա որդին³⁶։

³³ Հայկական աղալային սովորությամբ երբեմն որդիներն իրենց աղական են վերցրել պատգեբի տնունը։ Այդ երեւույթ մեծ տիպով տարածված է նաև Լենինականցիների, հասկապես արհեստավորների մեջ։

³⁴ Ինչպես արդեն նշել ենք, Լենինականցիներից շատերը, հատկապես արհեստավորների սերունդները մեծ սեր ու ձգտում ունեն դեպի արհեստը։ Դրտ ցայտուն ապացույցն է, նույնիսկ, կույր արհեստավոր-հյուանի առկայությունը Լենինականում։ Կույրա Ղաթախչյանը (Քյոսա Պողոսյան), փոքր հասակում կորցնելով առողջությունը, ձգտում է ետ շինել կյանքից և որպես լիարժեք մարդ ընտրում է ոչ այլ ինչ, բան հյուանությունը։ Նա այդ արհեստը սովորել է կույր ժամանակ և դարձել լավագույն հյուան։ Նա աշխատում է հիմնականում նույն գործիքներով, ինչ ամեն մի հյուան, շոխափելով և սովորական տրեխով նա պատրաստում է միանգամայն ճշգրիտ և զեղեցիկ իրերը։ Աշխատում է հիմնականում հաստոցով։

³⁵ ՀԱԻԱ, հեղինակի հավաքած նյութերը։

³⁶ ՀԱԻԱ, հեղինակի հավաքած նյութերը։

Ինչպես վերոհիշյալ որինակներից երևում է, սովետական կարգերի հաստատումից հետո տարբեր ժամանակ լենինականը նորից իրեն է ձգել արհեստավորական-րանվորական խավին, շատ մասնագետների, որոնք տարբեր տեղերից զալով իրենց հետ բերում են ձեռական, իսկ երբեմն նաև ոչ ձեռական սովորություններ, որոնց արաա՛այառությունները առանձին օգակներում գեոես նկատելի են:

Ներկայումս էլ արհեստավորական կենցաղում նկատելի է, երբ աշխատանքից հետո արհեստավոր բանվորները հաճախ հավաքվում են քաղաքի սրել փողոցի անկյունում, մեծ մասամբ հրապարակի մոտ՝ նախկին Ալբեր-Պոլի բանուկ վայրերից մեկում, ուր հառ կառուցվեց ազգաբնակչության կողմից «բուկալեյա» կոչվող զատորոնմի մեծ խանութը, ու պայմանավորվում մասնավոր կարգում պատրաստվող իրերի գների մասին, խորհրդակցում սրել գործի կատարման եղանակների մասին, հաճախորդներ փնտրում, պայմանավորվում պատվերների մասին և այլն: Այստեղ են լինում նաև աշակերտներ, օգնականներ, գեո ցածր սրակալներում սենցուղ բանվորներ, վարպետներ, բանվորների, աշակերտների հին փոխհարաբերությունների որոշ ձևերում արտահայտություններ են նկատվում հոսակալես շինարար բանվորների շրջապատում:

Վերջին տարիներին լենինականի բարեկարգման կողակցությունը շինարարությունը մեծ ծավալ է ստացել նաև լողարի կենտրոնում:

Տարբեր ժամանակ լենինականում կառուցված գեղեցիկ շենքերը, ուղիղ փողոցները և այլն, բաղարին ավել են բարեկարգ տեսք: Սակայն 1959 թ. կատարվեցին նոր նախագծումներ, և սկսվեց բաղարի կառուցապատումը: Լենինականը նորից հայտնի դարձավ սրակա շինարարների բաղար: Նրանց ձևերում այժմ կառուցվում են նոր շենքեր, գործոցներ, հիմնդրանոցներ, թաղամասեր, մշակույթի տներ: 1961 թ. ամենուրեք մեծ թափ տոտով շինարարությունը: Սկսվեց նաև բաղարի կենտրոնական մասի վերափոխումը: Բարեկարգվում են փողոցները, հրապարակները, գործարանային տվանները: Կառուցվում են Անատոտվանի նոր թաղամասերը, նոր շենքեր, սենյոի և հասարակական օբյեկտներ և կառուցվում բաղարի կենտրոնական մասում, բաղար է բերվել բնական գաղ և այլն: 1963 թ. գեոկաների 3-ին հանդիտովար կերպով բացվեց Աստղի հրապարակը՝ կոմունիզմի համար գոհված մարտիկների հոյակերտ հու-

շարձանով. որի կրակը վաղեց լենինգրադի արայան դաշտից բերված անմար կրակով:

Լենինականի բաղարային կ-միտեի և գործկոմի անմիտական ղեկավարությամբ, շինարարական կաղմակերպությունները բարեկարգման աշխատանքներին մասնակից են դարձել բաղարային շին ու նոր վարպետների, մասնագետների, արհեստավորների: Քաղաքի զանազան վայրերում նախատեսվում էին բարդ կառույցներ, ավազաններ, փողոցներ, հին օրմուղի բարեկարգում և նորերի կառուցում, սալահատակումներ և այլն: Անհրաժեշտ էին հմուտ վարպետներ: Տեղական օրդանները, ինժեներ-մասնագետները հրավիրում էին վարպետների, նրանց հետ մեկտեղ մշակում նախագծերն ու պլանները:

Կառուցողական բարդ հանդույցներում այժմ նորից կարելի է հանդիպել տարեց բարտաշի, որմնաղորի, որոնք կրիտասարդ բանվորների հետ մեկտեղ նորից իրենց հմտությունն են ցուցաբերում: Շինարարական աշխատանքներով ողելչված շատ բաղարացիներ խմբվում են այս ու այն կառույցի մոտ, գոհունակությամբ ու հոյարտությամբ նայում իրենց բաղարի բարեկարգմանը, բաղարում բանվորներին: Բաղարային մեղ տմեն տեղ կարելի է տեսնել զիտույ ձևերունի վարպետների, որոնք երբեմն գոույշ գիտողություն են տնում կոմ գուցումներ տալիս կառուցողին: Երիտասարդ բանվորները, վարպետները սնուչաղոր շեն թողնում դրանք, լսում, կատարում են նրանց երբեմն շատ կարևոր ցուցումները: Իսկ վերջիններս իրենց նկատմամբ ցուցաբերված վստահությունից շոյված, «հուկում» են իրենց աշխատող բնկերներին, կատակում, պուցում, հին հուշեր պատմում միմյանց:

Այս միջավայրում տարեց վարպետը կոմ նրա սրգին նորից պահել են իրենց արհեստավորական պատվախնդրությունը, ներողամտություն: Են ցուցաբերում նաև այն ժամանակ, երբ պատահարոր սխտրվում են: Կարելի է տեսնել երբեմն նույնիսկ կրիտասարդ վարպետների, որոնք կարծես վերելից են նայում մյուսներին, թերահամարեն են բնդունում իրենցից ոչ պակաս հմուտ բանվորի րդույշ գիտողությունը կոմ խորհուրդը: Իսկ վերջիններս նրանց գիմում են «վարպետ» հարգույից տիտղոսով: Սակայն հիմնականում կրիտասարդ վարպետների և բանվորների, աշակերտների փոխհարաբերությունը անրոնադրուիկ է: Երբեմն տոտջին հայացքից գմվար է որոշել, թե բնկերին:

Ձ Լենինական 40 տարի, Երևան, Հայպետհատ, 1964, է. 19—20:

լից որն է վարպետը, սակայն այս ամենը պատշաճությամբ ինչ-որ շրջանակներում:

Լենինականի արհեստավորների դործունեությունը տարածվում է նաև քաղաքի և հանրապետության սահմաններից դուրս: Անդրկովկասի, ՍՍՀՄ-ի շատ քաղաքներ հրավիրում են լենինականցի արհեստավորներին: Հատկապես մեծ առարածում ունեն շինարար վարպետները: Շրջակա դյուղերում, այլ հանրապետությունների քաղաքներում կարելի է հանդիպել լենինականցի քարտաշի, աղբյուրագործի, ալրաղացի մասնագետների, որմնագիրների, հյուսների և այլ արհեստավորների կամ նրանց կատարած դործին: Վերջին ժամանակներս մեծ ծավալ է ստացել անհաաական բնակարանային շինարարությունը Ախալցխայում, Ախալքալաքում, մեր և ուրիշ հանրապետությունների գյուղական վայրերում:

Լենինականի արհեստավորական, շինարարական բրիգադները ուլայմանադրային աշխատանքներ են կատարում որպես սեզոնային բանվորներ, ընդդրկվում են աշխատանքի Ղազախստանի և Սիբիրի մեծ շինարարություններում, նոր յարացվող շրջաններում և այլուր:

Կիրառվում են փոխադարձ օգնության և ուշակցության սոցիալիստական ուլանդություններ: Սկսած 1918 թ. Լենինականի աշխատավորությունը սոցիալիստական մրցության մեջ է դասվում վրացական ՍՍՀ Քուիսիսի և Ադրբեջանական ՍՍՀ Կիրովաբադ քաղաքների ուշխատավորության հետ: Փոխադարձ ուշակցություն և սոցիալիստական մրցություն կա նաև էստոնական ՍՍՀ Տարսու, ՈՍՖՍՀ Ուլյանովսկ (1967 թ.) քաղաքների հետ: Ըստ վորական իմրեր, բրիգադներ են դալիս Լենինական: Օրինակ՝ Թբիլիսիի արամվայարու լկրուսային վարչություն էլկտրամոնտաժային բրիգադը, որը Լենինականում անցկացրեց տրու լկրուսային դծեր: Շահագործման հտնձնվեց մոտ 14 կիլոմետր երկարությամր տրոլեյրուսային երթուղին: Լենինականն ստացավ նաև բնական գաղ: Լենինականցի շինարարների ձեռքով բաղմաթիվ շենբեր են բարձրացել Թիբիլիսիում, Բաքվում, Կիևում, Մոսկվայում և այլուր³⁹:

³⁹ Պետր 1 նշել սաղայն, որ մասնավոր գործարքներ կներու պրակտիկան, աղոտանդերձ, դեռ բաղական տեղ ունի շինարարների կենդանում: Կաղմկով 2—3 հոգուղ բաղկացած խմբեր և նախարոր յուրովի որոշելով հասնելը աշխատավարձի չափը, առանձին արհեստավորներ դեռում են գյուղական վայրեր և այլուր շինարարական և ուրիշ աշխատանքներ կատարելու: (ՏԵՍ ՇՈՒՄ, Շեղիսակի չափորած նյութերը):

⁴⁰ ՏԵՍ Ե Լենինական 40 տարի, Երևան, 1964, էջ 54:

Լենինականի աշխատավորությունը խոշոր օժանդակություն ու աջակցություն է ցույց տալիս ինչպես Հայաստանի, այնպես էլ եղբայրական հանրապետությունների գյուղական աշխատավորությանը, կոլտնտհատությունների, սովխոզների վարդացմանը, գյուղական ազգաբնակչության եուտուրական առաջընթացին⁴⁰:

Աշխատանքային նոր փոխհարաբերությունների պայմաններում առաջացող նոր ավանդույթների մեջ լենինականցիների բանվորական կենցաղում ավելի բնորոշ է պապական արհեստն այս կամ այն կերպ շարունակելու ձգտումը:

Լենինականցի վարպետների զգալի մասը, որոնց հետ սոիթ ենք ունեցել զրուցելու կամ որոնց մասին ուլատմել են, արհեստավորական ծագում ունեն: Իհարկե, միշտ չէ, որ նրանք շարունակել կամ խորացել են իրենց պապերի արհեստների մեջ, սակայն այդպիսի ձգտումը նկատելի է: Պատկերավոր դարձնելու համար բերենք տարբեր ժամանակների վարպետների օրինակը: Վարուես Վիրաբյանը ժառանգել է իր հար սրահուար՝ հյուսնությունը: Սա, հասկանալի է, որովհետև տոնցմոն ժամանակաշրջան էր և ավանդույթի արմատները դեռ խոր էին: Սակայն նկատելի է, որ այժմ էլ ալխատում են շարունակել իրենց ուլաղական արհեստը: Այդ մենք տեսանք վերելում: Այդպես և ոչ միայն արհեստներում, այլև այլ պաղմոնքներում: Այսպես, վարորդների մի զգալի մասը նախկին ֆուրգոնչիների կամ կսուուղանների (ֆայտոնչի) որդիներ են կամ թոռներ: Այդ են ապացուցում ապացուցների վկայությունները և կատարված դիտումները: Վարորդներից Սերյոժան՝ ֆուրգոնչի Մուրադենց Դուրդենի տղան է, նրա կերային էլ է վարորդ և, ընդհանրապես, թի վարորդների մեջ, ինչպես և երկաթուղային տրանսպորտում այդպիսիների շատ կարելի է հանդիպել: Նույնիսկ դյումրեցի բոստանչիների թուներն ու ծուները դեռ մշակում են ուլաղական բոստանը «ուղեք ոչ այնքան եկամուտ ստանալու, որքան իրենց ուլաղերի դյումրեական անունը ուլահղանելու համար»,—նշում է Վ. Պետյանը⁴¹:

Արհեստավորական ընույթի քաղաքի ազգաբնակչությունը, ընդհանրապես, աշխատում է արդյունաբերությունում դանսղան հյուղերում բնտրել այնպիսի մոտնադիտություններ, որոնք նախկին

⁴⁰ Վ. Նուրմյան. Լենինական, էջ 123—149:

⁴¹ «Լենինական 40 տարի», Երևան, 1961, էջ 64, ՏԵՍ նսն՝ Խ. Դաշտենկի «Ֆայտոն Ալեր», 1967, էջ 36:

նում հարգման են եղել, համարվել են պատվավոր արձեռնանք կամ այնպիսի մասնագիտություն, որն այժմ մեծ տեղ ունի, սակայն է՝

Այս ամսագրով ի նոր արտահայտությունն է, երբ երիտասարդները կյանքում իրենց տեղը որոշելիս ոչ միայն արտագրության մեջ կամ արձեռնում, այլ ուսման մեջ էլ ընտրում են իրենց պապական արձեռնություն կամ հայրենի թաղարում մեծ համարում ունեցող զբաղմունքին մոտ մասնագիտություն:

Պատահական չէ, որ տեխնիկոմների, բուհերի, հատկապես շինարարական, ճարտարապետական, մեխտեխնիկական ֆակուլտետներում կարելի է հանդիպել բազմաթիվ լենինականցի ուսանողների, Արդյունաբերության, երկաթուղային արանսպորտի դարպասման հետ ուսադացել են մասնագիտական նոր ուղղություններ, Հատկապես Միության երկաթուղային ու անասնաբուհայինական բուհեր, անասին և էլեկտրաինտիտուտներն են մեկնում մոտնագիտանալու լենինականցի շատ երիտասարդներ, Այսպես, Ռուստովի երկաթուղային տրանսպորտի ինժեներների ինստիտուտի հետակա բաժնում սովորող հայաստանցի 1000 ուսանողներից 350-ը միայն լենինականցի են¹²։ Այսպիսով, տեղեկվել են արդյունաբերական զգալի մասովորականություն, արդյունաբերական լուրջագույն կադրեր:

Արհեստի, պոսնպան մասնագիտությունների նկատմամբ ձգտումը մեծ է լին՝ երիտասարդների և լին՝ պատանիների մեջ: Մեղ սերը սերմանում է, բաշտրվում ընտանիքներում փորը հասակից: Մեծ առաջադիմություն ու սեր կա հանդեպ փակուհադրությունը, խոտառությունը և ուրիշ արհեստներ նաև դարպեսներում արտադրական մամերին: Լենինականի գիշերովիկ դարպցի սաների արտադրական հաղորդությունները պատակերով նկարները կարելի է տեսնել Երևանի, Լենինականի և ուրիշ թաղարների ցուցահանգեսներում:

Առաջնությունը տալով դործիրաշինական, մերենաշինական, շինարարական և այլն, ինչպես իրենք են ասում «կարգին» մասնագիտություններին, լենինականցի աշխատավորը դերադասում է ընտրել այն մասնագիտությունը, ճյուղը, որի մասին տեղեկություն կամ որոշ հմտություն ունի

¹² Այս ամսագրի հրապարակվել է Դոնի Ռուստովի «Молодежь» թերթի 1967 թ. դեկտեմբերյան համարներից մեկում՝ «Молодежь и восточном Молодежь» հոդվածում: 244 լենինականի թաղկոմի և կառավարության ներկայացուցիչները 1967 թ. հեֆության պարտավորություն են վերցրել Դոնի Ռուստովի մարզի Մյասնիկյանի քրանի լենինական գյուղի վրա, որի մասին էլ պատմվում է նվաճ հոդվածում:

լենտանիքից՝ Դորից, Եզրորից և այլն: Նա գտնում է, որ միայն առ կերպ կարելի է լավ մասնագիտադասնալ: Որոշ եախանձախնգրություն կա նաև մասնագիտության տարրեր ճյուղերի, հաակապես նոր ճյուղերի հանդեպ: Մեծ ձգտում կա հաակապես ծանր և ախնիկական մեծ բարգրություններ ունեցող մասնագիտությունների նկատմամբ: Հստ մասնագիտության «նշանակության» էլ համապատասխան վերաբերմունք ու հարգանք կա մասնագետների նկատմամբ:

Բայց արդյունաբերական ձեռնարկությունների հորացման հետ վերափոխվում էր նաև զրանց տեխնիկական հաղցվածությունը, առաանում էին արտադրության նոր ճյուղեր: Արդյունաբերական հին և նոր ձեռնարկություններում տեղադրվում են նոր սարքավորումներ, մուտք է գործում արտադրության պրոցեսների մերենայացումն ու ափսոմատացումը, դրա հետ մեկտեղ կառուցվում են նոր գործարաններ, արդյունաբերական նոր սրտադրամասեր (կենցաղային սառնարանների արտադրամասը հեծանվի գործարանում, կատուն տրտադրամասը դուրպայի գործարանում, երկաթուղադի էլեկտրաֆիկացման հետ՝ նոր ճյուղեր երկաթուղային հանգույցում, էլեկտրադեույում): 1953 թ. ադրիլին Սանահինից Լենինական մամանց առաջին էլեկտրաբարչու: 1954 թ. էլեկտրաբարչային դեպուն վերանորոգման աշխատանքներ էր կատարում նաև անդրկովկասյան մասշտաբով:

Նոշոր արդյունաբերական ձեռնարկությունների բազայի վրա ստեղծվում և առաջանում էին նոր գործարաններ, ինչպես օրինակ, գուրպայի գլխազաս ձեռնարկությունը, որը անշատվեց գուրպատրիկոտածի գործարանից և դարձավ առանձին ֆարրիկա, ներկույ և վերամշակող ֆարրիկան տերստիլ կոմրինատի բաղայի վրա և այլն: Կառուցվեցին նաև այնպիսի նոր գործարաններ, ինչպես շինարարական մերենաների գործարանը՝ «Ստրոմաշինա» (1960 թ.), Շինդետայների, միկրոէլեկտրաշարժիչների, հղկիչ հաստոցների (1959 թ.), էլեկտրատեխնիկական, սարքաշինական և այլ գործարաններ:

Տեխնիկայի դարգացման հետ առաջանում են նոր մասնագիտություններ և նոր վերաբերմունք զրանց հանդեպ: Մեծանում է ձգտումը նոր մասնագիտությունների նկատմամբ: Որանց հետ մեկտեղ արտադրական կենցաղում ի հայտ են դալիս սովորույթներ, որոնք հիշեցնում են հինը:

Մոա կանգնած լինելով արտադրական մասնագիտություններին ու գործնականում տեսնելով

ներա՝հեռանկարները, շատ վարպետ-մասնագետներ հիմա էլ աշխատում են իրենց ձեռնարկություններում նոր մասնագիտության մեջ ուրիշների կողքին ներգրավել նաև իրենց հարազատներին, որդիներին, րարծրագույն ուսման ուղարկել իրենց լավ ծանոթ մասնագիտությունների կամ հայտնի հեռանկարային մասնագիտությունների ուղղությամբ: Մասնավորապես, որ իրենց հարազատները, աշակերտները հասնեն նորին, որը նույնպես մեծ պատիվ է համարվում լեհականացի բանվորի, աշխատավորի համար:

Նվ պատահական չէ, որ երբեմն միևնույն մասնագիտության, միևնույն ձեռնարկությունում աշխատող բանվորները, մասնագետները զարմանում են, որ իրենց հետ աշխատող երիտասարդը, իրենց որդին, եղբայրը՝ բարձրագույն ուսման ձգտելով չի ընտրել ՀՈՒԱԿ-ն (ЗНПС), եթե ևրկաթուղայիններ են՝ տեքստիլ ինստիտուտը, եթե տեքստիլ-դործներ են՝ պոլիտեխնիկական ինստիտուտը և այլն: Հաճախ ապագա մասնագիտությունը ընտրելիս երիտասարդը վրա վճռական նշանակություն է ունենում ընկերների, ընսանիքի անդամների արտադրական ընտրող մասնագիտությունների հակվածությունը⁴³:

Ոչ միայն արտադրության, արհեստի հետ կապված ազգարնակչության, այլև մասնավորապես՝ իրենց մեջ էլ կարելի է նկատել հակվածությունը դեպի արդյունաբերական աշխատանքը: Ուսուցիչներին շատերը, որոնց հետ մենք առիթ ունեցանք զրուցելու, զննատելով իրենց պատվարներ կողումը և ունենալով վասակային զործում, այդուհանդերձ, ակնածանքով են խոսում արդյունաբերական մասնագիտությունների մասին: Պարզ է, որ արտադրական աշխատանքի ու մասնագիտությունների ընտրությունն այդ ստորոգծին նրանց միջոցով հաղորդվում է նաև նոր սերունդին:

Արտադրական ուսուցման լավ դրվածքը նոր սերունդին իրականում է ձգտելու դեպի արտադրական

⁴³ Այսպես, Երեանի լեռնային տեխնիկումն ավարտած Ն. Ս.-ն հաջողությամբ աշխատում էր իր մասնագիտությամբ: Սակայն թե՛ ինքը և թե՛ ընտանիքի անդամները, ընկերները չէին զսնում, որ դա «կարգին» զործ է, ե, ի վերջո, նա որոշում է ձեռք բերել նոր մասնագիտություն: Առանց վարանելու նա աշխատանքի է մտնում գույզային զործարանը որպես բանվոր: Ե աշխատում է կապրոն զործող «կառն» մեքենայի վրա: Կարճ մասնակցությամբ յուրացնելով մեքենայի նրբությունները, նա սկսում է աշակերտել այդ մեքենաների անվասի վարպետին, որն իր եղբայրն էր, արագ որակավորվելով, զատում է վարպետ: Միաժամանակ հեռակայնով տեքստիլ ինստիտուտում, նա ձեռք է բերում նաև բարձրագույն կրթություն: Ե այժմ աշխատում է որպես ինժեներ (ՀԱԽԱՎ հեղինակի հավաքած նյութերը):

աշխատանքն ու մասնագիտությունները: Բազմաթիվ դպրոցականներ ձեռք բերելով միջնակարգ կրթություն, մտնում են արդյունաբերական ձեռնարկություններ: Ունենալով արդեն որոշ տեսական և գործնական պատրաստություն, նրանք կարճ ժամանակում դառնում են արտադրության առաջավորներ, խորանում իրենց մասնագիտությունների մեջ, արտադրությունից չկտրված շարունակում ուսումը և դառնում որակյալ մասնագետներ:

Բանվորական կադրերի պատրաստման զործում մեծ տեղ ունեն ֆարրիկա-զործարանային ուսումնարանները: Այստեղ ուսուցման զործին են նվիրվել բազմաթիվ մասնագետ վարպետներ, որոնք մեծ պատիվ են համարում իրենց հմտությունները մասսայաբար ուսուցանելը և իրենց ձեռքով բազմաթիվ կադրեր պատրաստելը:

Գույպային զործարանի անվանի վարպետ Վաչագան Գևորգի Ներսիսյանը այժմ աշխատում է ուսումնարանում և մեծ գոհունակությամբ է խոսում իր պատրաստած կադրերի մասին. որոնք աշխատում են արտադրության մեջ, նա ասում է. «Ինձ համար մեծ պատիվ է, որ ես իմ բավականին բարդ մասնագիտությունը սովորեցրել ու սովորեցնում եմ շատերին, նրանք միշտ էլ երախտապարտությամբ ու շնորհակալությամբ կ'հիշեն ինձ, և դա է իմ հարստությունը, ինձ թեթևեցնում է կարելի է բերել այս կարգի մի շարք օրինակներ»:

Սակայն, թե՛ արտադրական փոքր ձեռնարկություններում և թե՛ նվազագույն չափով մեծ ձեռնարկություններում, ևրկաթուղային և ավտոսրանսպորտում դեռևս պատահում են պետական աշխատանքի մեջ իրենց կողմնակի եկամուտը, օգուտը փնտրող առանձին բանվոր մասնագետներ: Սիայն իրենց անհատական շահերին հետևելով, ոմանք որոշ իմաստով արտոնյալ վիճակ են ստեղծում իրենց սակավ և անհրաժեշտ մասնագիտության համար կամ, աշխատելով ոչ բավարարող ևրակով, «զուրիս պահելով», արհեստականորեն ավելացնում են զործարանային վճարը, իրենց վարկեցությունը վեր դասելով, հակադրվում են նոր մասնագետներին, ևրիտասարդ ենթավարպետներին:

Պատահում են դեպքեր, ևրը շահ փնտրելով, որոշ ուրակյալ բանվորներ տեղից-առն են անցնում: Իսկ որոշ հին մասնագետներ, դեռևս հին սովորույթներին սուրբ տալով, արհամարհանքով են վերստինվում դեկավար դիրքեր, զրադեցնող մասնագետների նկատմամբ:

Մեծամոտության, մասնագիտության ինչ-որ աննշան մեծաշնորհ պահպանելու, օղնականներ

րի, աշակերտների նկատմամբ արհամարհանքի, կոպիտ վերաբերմունքի, միմյանց բառայ կարե- յունք, մրցակցության երևույթների երբեմն կարե- լի է. անդիպել հատկապես փոքր ձևերի կրթու- ների, արհեստավորական արապորամաշերտում, ինչ արհեստների հետզհետե վերացող ճյուղերում և այլն:

Նոր տեխնիկայով, բարդ սարքավորումներով հանդերձված նոր գործարաններում, որտեղ ան- ռամեշյո լին միջին և բարձր որակավորում ունե- ղող մասնագետներ, րանվորների թիվը հիմնակա- նում համալրվում էր միջնակարգ զարդոցներից և տեխնիկումներից, հատուկ ուսումնարաններից եկող երիտասարդներով, ինժեներա-տեխնիկական կողմը՝ բուհական որակավորում ստացած նոր կազմերով⁴⁴։ Այս սովորական հնարավորություն ևն բնականում ոչ միայն աշխատանքի, կոլեկտիվի նկատմամբ դիտակցական, սոցիալիստական վե- րաբերմունքի զարգացմանը, այլև վերափոխված յալագույն ավանդույթների, նոր ավանդույթների հանդես գալուն:

Արդյունաբերական այս նոր բնագավառներն ևն զսլիս որոշակի պատրաստականություն ունե- ղող կազմեր⁴⁵, իսկ սեղում հմտանալով և խորա- նալով նեղ մասնագիտության մեջ, զատնում ևն սվյալ արտադրության առաջավորներ։ Աստիճա- նարար վերանում է բանումի հոսունությունը, որը հատուկ էր այնպիսի ձևերի կրթությունների առան- ձին ճյուղերին, ուր տեխնիկական բազան զեռ կատարյալ չէր:

Առումնական հառաառություններից, արտա- զրական ձևերի կրթություններից արդյունաբերու- թյան նոր ճյուղերն ևն մտնում արդեն ուսման և արտադրության մեջ պատրաստություն սաացած, աշխատանքի սոցիալիստական մեթոդներին բաջ ծանոթ կոմերիականներ, առաջավոր ու զիտակից բունվորներ, կուսակցականներ:

Լենինականը ներկայումս ՀՍՍՀ արդյունաբե- րական խոշոր բազարներից մեկն է, զարգացած

⁴⁴ 50-ական թվականներից սկսած ՍՍՀՄ-ում մեծերեք նկատվում է բանվոր զասակարգի ու միայն քանակական, այլև որակական աճ։ Հայաստանում շնայած այդ արդյունք վաղուց էր սկսվել, սակայն, հետպատերազմյան առիթները հանդիսազան բանվոր զասակարգի որակական բարձր աճի ծավալման տարիներ:

⁴⁵ Հատկապես թվին արդյունաբերության մեջ զրոից կազմեր հրավիրելու զրակակիան հետզհետե չէր արգարազ- նում իրելու։ Այժմ ինչպես ույզ, այնպես էլ մյուս ձևերի կր- թյունների մասնագետ կազմերը զսլիս ևն հիմնականում Հայաստանի ԲՈՒՀ-երից և տեխնիկումներից, պատրաստվում էն տեղում և այլն (Տե՛ս Ա. ԲրուշոբսԿԱԿ, Նշվ. աշխ., էջ 329-333):

մեքենա-լեռնայն աերաիլ, տեղադրուներա- թյան կենարուն Արդյունաբերական ձևերի կր- թյունների զարգացմաբ զուգահեռ, ինչպես աե- սանք, յուրովի է բնթացել նաև բանվոր զասակարգի ձևավորումը, տեխնիկական մտավորականության առաջացումը։ Ամանգույթներով հարուստ լենինա- կանցիների արաադրական կենցաղում, ալապիսով, ստեղծվել և սաեղծվում ևն նոր ավանգույթներ։ Արդյունաբերական կենցաղում այժմ բնորոշ սոցիալիստական վերաբերմունքն է աշխատանքի նկատմամբ, աշխատանքային սոցիալիստական փոխարարությունները, պլանավորված աշխա- տանքը, պլանների զերակատարումը, սոցիալիս- տական մրցությունը, աշխատանքի զիտական կաղմակերպումը, պալբարը կոմունիստական ա- խատանքի համար և այլն:

Ախասական աշխատանքային կոլեկտիվներ- րում արտահայտվում ևն մարդկանց լավագույն հասկությունները՝ բնկերական փոխոզներությունը, սեկր բոլորի համար, բոլորը մեկի սկզբունքը, մրցության մեջ կոմունիստական աշխատանքի հարվածայնության շարժումը, որի իմքում բնկած է կոմունիստարար աշխատանքի և ալբելու սկզբ- րունքը, դիտելիքների սիրաղեմաման ձգտումը, զիտակցական աշխատանքային կարղաղահույթյան սմրասելղման ձգտումը և այլն:

Կոմունիստական աշխատանքի կոլեկտիվների ձգսման բարձրագույն արաահայտությունն է նաև լենինարար աշխատելու ձգտումը՝ «Աշխատել ու ալբել լենինարար»։ ալապիսի կոլ է սրել լենինա- կանի աշխատավորությունը⁴⁶, Այս սովորով պայ- մաններ ևն ստեղծվում սասիճանարար վերացեն- լու մասվոր և ֆիդիկական աշխատանքով զրաղվող մարդկանց միջև եղած լական սարբերությունները, ստեղծվում ևն իսկական իրավաբանագաղ հարա- բերություններ։ Կարեոր նշանակություն ունի ինժեներա-տեխնիկական աշխատողների սերո կալը նորարար-բանվորների, արաադրության առաջավորների հեա։ Բանվորական լայն մասա- ներին ինժեներա-տեխնիկական աշխատանքներին մասնակից զսրձենելու պրակակիան հիմնական զսրձոններից մեկն է մասվոր և ֆիդիկական աշ- խատանքի միջև եղած լական տարբերությունները վերացենլու ճանապարհին⁴⁷:

Աշխատանքի սոցիալիստական փոխհարաբե- րություններում այժմ նորը աշխատանքի, զույրի նկատմամբ սոցիալիստական վերաբերմունքի վրա հիմնված զիտակցական նոր փոխհարաբերություն-

⁴⁶ Տե՛ս «Ավանգարդ», 18 հունվարի 1966 թ., № 8:

⁴⁷ Ա. ԲրուշոբսԿԱԿ, Նշվ. աշխ., էջ 324:

նէր են: Նրանց ցայտուն արտասոյսաբանութիւնը կտրելի է տեսնել նաև Հենինականում՝ աշխատանքի կազմակերպման հերթափոխային սխտեմի կիրառման մեջ:

Արդյունաբերութեան և տրանսպորտի բազմաթիւ ճյուղերի աշխատանքն անխաղաղութիւն է առանց հերթափոխութեան: Մինչև Հայրենական պատերազմը հիմնականում արդյունաբերական ձեռնարկութիւններում էր կիրառւում հերթափոխային սխտեմը: Արտադրական ու տրանսպորտային ղեկավարութիւնը ձեռնարկութիւններում յուրաքանչյուր բանվորի պատասխանատւութեան էր հանձնարում մեկ կամ մի քանի մեքենայի մասամբ տարածված էր ֆարրիկներում, առավելապես կարի, կոշիկ արաւարտմաններում, սպառողական արտադրութեան և հատկապես տրանսպորտում: Դեռևս պահպանւում էր «Ժամ մեքենան», «Ժամ դործիքը» արտահայտութիւնը: Հետագայում ստեղծվեցին հերթափոխային բրիգադներ (ֆարրիկա-գործարաններում, շողեքարշային դեպոյում և այլն), ուր արդեն յուրաքանչյուր մեքենայի կամ մեքենաների պատասխանատւութիւնը դրւում էր մի բրիգադի ղեկավարների վրա:

Ներկայումս հերթափոխային սխտեմի կիրառումը դուրս է եկել իր նշող շրջանակներից, մեկ հոգու կամ մեկ բրիգադի հասկացութիւնից: Նույն մեքենայի կամ աղբեղանների խմբին սպասարկում է մի քանի բրիգադ, որոնք հավասար պարտավորութիւններ են կրում դրանց նկատմամբ: Արդյունաբերական ձեռնարկութիւններից այս մեթոդը արածվեց նաև տրանսպորտի և սպառողական արտադրութեան մեջ:

Արդյունաբերութեան և տրանսպորտի որոշ ճյուղերում հերթափոխային այս սխտեմը դուրս է եկել նաև զործարանի և նույնիսկ հանրապետութեան սահմաններից: Այսպես, էլեկտրատրոլների ուղեգնալ օգտագործման համար Անդրերկաթուղում կիրառւում է դնացքների էլեկտրաքարշերի սխտեմը շահագործում՝ առանց դրանք որոշակի տեղերում փոփոխելու: Նույն մեքենայի բրիգադների հերթափոխումը եթե մինչև վերջերս կիրառւում էր միայն հանրապետութեան սահմաններում, ապա այժմ նույն մեքենայի, ասենք, Վրացական ՍՍՀ բրիգադին որոշակի տեղում հերթափոխում է Հայկական ՍՍՀ Հենինականի բրիգադը: Մեքենաների տեխնիկական հսկողութիւնը, նորոգումները, ընդհանուր պատասխանատւութիւնը գրված է մեքենան սպասարկող բոլոր բրիգադների վրա և հերթականորեն կատարում են այն բրիգադն ու

հանդուցը, որի ղեկին տեղափոխւում էլեկտրաքարշը գտնւում է:

Այսպիսով, հնարավորութիւն է ստեղծվել մեքենաների առավել ուղեգնալ շահագործման, վառելանյութի տնտեսման և այլն, որն արդյունք է աշխատանքի կազմակերպման նոր մեթոդների վրա հիմնված բարձր գիտակցականութեան, փոխադարձ վստահութեան ու պատասխանատւութեան: Աշխատանքի կազմակերպման առաջավոր մեթոդ է նաև ավտորադաններում իրագործվող երկկողմանի և օդակաձև փոխադրումների մեթոդը, որը հաջողութեամբ իրագործվում է ինչպես Հենինականի, այնպես էլ Հայաստանի շինարարութեան միութնարկութեան ավտոտրանսպորտի վարչութեան ու այլ օրգաններում, սկսած 1966 թ.⁴⁸:

Աշխատանքային փոխհարաբերութիւնների մեջ նոր է նաև հումք արտադրող և վերամշակող, պատրաստի արտադրանք տվող և այն իրացնող ձեռնարկութիւնների ու վարչութիւնների համատեղ դործունեութիւնը արտադրանքի որակի բարձրացման ուղղութեամբ, ինչպես հանրապետութեան սահմաններում, այնպես էլ նրանից դուրս: Սրա հետ միասնականակ, փոխօգնութեան և փորձի փոխանակման լավագույն ավանգույթներ են հասնատվում դեմոկրատական և ուրիշ պետութիւնների միջև: Հենինականի արաւարական ձեռնարկութիւններից մի քանիսում (Վուլպայի դործարան, տեքստիլ-կոմբինատ և այլն) տեղափոխվել ու անդակավում են ԳԴՀ-ից, Լեհաստանից և ուրիշ երկրներից ստացված մեքենաներ: Այդ մեքենաները հավաքվում ու դործարկվում են մեր և ԽՍՀՄ երկրի հավաքող բանվորների, ինժեներների, տեխնիկների միացյալ քանքերով: Նույնպիսի աշխատանքային օգնութիւն են ցույց տալիս, նման փոխհարաբերութիւններ են հասնատված մեր և արտասահմանյան մի շարք երկրների ղեկավար-մատնագետների միջև՝ այդ երկրները արաւահանվող լենինականյան արտադրանքի կապակցութեամբ:

Որպես արտադրական արաւարին կուպերի ավանդութիւնների քաղաք, Հենինականը ներկայումս լայն կապեր ունի արտասահմանյան և մեր Միութեան տարբեր քաղաքների հետ: Աշխարհի շատ երկրներ են արտահանում ղանաղան արդյունաբերական ապրանքներ, մեքենաներ: Քաղաքի ղարնոցամամլիշային սարքավորումների զործարանի արտադրանքը հայտնի է Անգլիային, Շվեդիային, Ֆրանսիային, Զեխոսլովակիային, Ալժիրին, Կուրտին, Լիպրոսին, Հնդկաստանին, Ավստրիային, Ֆին-

⁴⁸ Տե՛ս «Ավանգարդ», 26 փետրվարի 1966 թ., № 15.

լանդիային, Քուրթիային և ուրիշ երկրների՝ Սար-
բաշինական գործարանի արտադրանքը՝ Քուլզա-
րիային, Հարեշասանին, Ինգոնեզիային, Գանային,
Հնդկաստանին, ԱՄՆ-ին, Չինաստանին, Ավզանբու-
տանին, Հդկիշ հաստոցների գործարանին իր արտա-
դրանքն արտահանում է արտասահմանյան տասն
երկրներ, Միկրոնեզիայի արտադրանքի գործարանի
արտադրանքը մեծ պահանջարկ ունի Բիթոթյան
մայրաքաղաքում, Լենինդրագոմ, Լվովում, Կիրո-
վականում և ուրիշ քաղաքներում։ Շինարարական
մեքենաների պորժարանի արտադրանքը նույնպես
հայտնի է արտասահմանյան երկրներին՝ Ռումինի-
ային, Բուլղարիային, Կորեային, Կուրային և այլն։
Դիտլով ավելի շատ գործարաններ են կոսովոյի
աշխարհի զանազան երկրների հետ։ Այժմ աշխարհի
ավելի քան 30 երկրում աշխատում են Լենինական-
նում պատրաստված մեքենաները⁴⁹։

Կարևոր է նաև ավանդական ձևերի և հմտու-
թյունների համադրումը սոցիալիստական արտա-
դրության, շինարարության մեջ։ Ազգային ավան-
դական ձևերի և հմտությունների համադրման
փայլուն օրինակներ են շինարարության մեջ Լենի-
նականի ազգային ոճին հարստացնող հին և նորաձև
զեղեցիկ շենքերը⁵⁰։ արդյունաբերության մեջ ազ-
գային նախընտրվող դուլատներն ու պոստոյան գործ-
վածքները, սննդարդյունաբերության մեջ զարեչրի,
խմորեղենների արտադրության հին հմտություն-
ների համադրումը արտադրության նոր մեթոդների
ու ձևերի մեջ և այլն։

Արդյունաբերության արտադրական կենցաղում
խոշոր տեղ ունի նաև հայրենադարձ մասնագետ-
ների և արհեստավորների երբեմն ավանդական,
խսկ հաճախ ուրիշ երկրներից փոխառնված նոր
լուսավորյալ արտադրական հմտությունների համա-
դրումը արտադրական տեխնիկայի հետ։ Այսպես,
սակերչական նուրբ փորագրության համադրումը
մասնաշաղկապ մեքենայական արտադրության,
գործվածքների նախընտրելի ու զրառապարկության մեջ
և այլ ասպարեզներում։

Արդյունաբերության, արտադրանքի որակի
բարձրացման, տեխնիկական նորամուծությունների
մեջ ավանդական ձևերի, բնդհանրապես աշխու-

տանքի զարգացմանը լավագույն օրինակ
ենթադրում են ցույց տալիս արդյունաբերության
շրջապատին գիտա-հետազոտական ինստիտուտ-
ները, ձեռնարկությունների կապը գիտական հիմ-
նարկների հետ, գիտության կիրառությունը արտա-
դրության մեջ։ Այս ամենով հնարավորությամբ
է սակեծվել գիտականորեն զարգացնելու արտա-
դրական բոլոր պրոցեսները, գիտական մա-
կարդակով ավանդականը սոցիալիստական ար-
տադրության մեջ համադրելու պրակտիկան, որը
սոցիալիստական արտադրության ազգային ձևի
արտահայտություններից է։ Աշխատանքի գիտա-
կան կազմակերպման լավագույն օրինակ են աշխու
Լենինականի սարքաշինարարները։ Գիտական ուղ-
ղություն է տրվում այժմ նաև Լենինականի բոլոր
ձեռնարկություններում մեծ ծավալ ստացած նո-
ւարարական շարժմանը։ 1500-ից ավելի նորա-
բարներ են աշխատում քաղաքի ձեռնարկություն-
ներում։ Հդկիշ հաստոցների գործարանում վեց
բանվորից մեկը նորարար է։

Լենինականի սոցիալիստական վերակառու-
ցումը վճռականապես սնդարադարձավ նաև շրջա-
պատի դյուղերի արտադրական կենցաղի վրա։
Գյուղի արտադրական կենցաղի փոփոխման բազ-
մաթիվ պայմանների մեջ մեծ նշանակություն
ունեցավ բաղմանդյուղ դյուղատնտեսության դրեթե
բոլոր բնագավառներում նոր տեխնիկայի մուտքը⁵¹,
որը նպաստեց կուլանտեսային և սովխոտային
դյուղացիության կուլտուր-տեխնիկական մակար-
դակի բարձրացմանը։ Լենինականի իրավամբ
համարվում է դյուղի տեխնիկական կազմերի,
մտավորականության կարեւոր զարբնոցներից մեկը,
ինչպես և դյուղատնտեսական սուրանքների մշակ-
ման, տեխնիկայի մասնակարարման և վերանո-
ւորման խոշոր բազա։ Բացի այդ, գյուղատնտե-
սական արտադրության մեքենայացումը դյուղա-
տնտեսական աշխատանքի բնույթը զգալիորեն
մոտեցրել է քաղաքի արդյունաբերական աշխա-
տանքի բնույթին։

Հսկայական տարրերություն կա նախահնդա-
փոխական Այկեր-Պոյի և ներկայիս Լենինականի

⁴⁹ Տե՛ս Վ. Ս. Խոջան, Շիրակի հովտի զեղեցկու-
թիւն, Երևան, 1967, էջ 29, «Շարենի ձայն», 14 ապրտոսի
1966 թ., № 33։

⁵⁰ Լենինականի գանազան կոոույցների մեջ եկամեյի են
Անիի կառուցողական ձևերը։ Ընդհանրապես Լենինականցիները
կենցաղում աշխատում են միշտ հիշել ու եշել Անին՝ երա
տնունով կամ Անիի հիշեցնող այլ տնուններով անվանելով
նորակառույցները, հասարակական վայրերը և այլն։

⁵¹ Տե՛ս К. В. Сехбосян, Новые условия, влияющие
на изменение производственного быта современного
армянского села. Доклад, прочитанный на сессии, по-
священной итогам археологических и этнографических
исследований в СССР в 1965 году (см. ж-л «Советская
этнография», 1966, № 5); А. Е. Тер-Саркисянц, Современная
семья у армян. М., 1972; Н. Джабаров, Влияние
технического прогресса в сельском хозяйстве на культу-
ру узбекского крестьянства, М., 1961։

արդյունարերական արտադրանքի թվերի միջև 1905 թ. քաղաքի տարեկան արտադրանքը կազմել է 90 հազար ռուբլի: Այդ թվականներին դործել է 31 ձեռնարկություն: Ներկայումս լենինականի արդյունարերական արտադրանքի ծավալը կազմում է ավելի քան 146 մլն. ռ.: 1924 թ. համեմատությամբ այժմ օդատադործվում է 160 անդամ ավելի էլեկտրաէներգիա, զուլպեզենի միավորման «Արշալույս» գլխադաս ֆիրման հանրապետությունում առաջինն է արտադրել էլաստիկ թել, Մայիսյան ապսամբության անվան տեքստիլ կոմբինատը Աշխատանքային Կարմիր դրոշի շքանշանակիր է, պլանների կաաարման համար շոանշաններով են պարդեատրվել 50-ից ավելի բտնվոր-ծառայողներ: Արդյունարերություն, սորանսպորտի և շինարարության մեջ աշխատող ավելի քան 400 մարդ արժանացել է կառավարական ռարձր պարգևների: Պետական առաջադրանքը կատարելու դործում բազմիցս աչքի են ընկել «Արշալույս» ֆիրմայի գլխադաս ձեռնարկության, կարի № 2, «Գորգագործ» ֆարրիկաների, «Շիրակ» կոմբինատի, հղկիլ հաստոցների, սարքաշինական, հարրնոցա-մամլիչային սարքավորումների, սառնարանային, կոմպրեսորների, ապակու գործարանի կուլեկաիվները: VIII-րդ հնդամյակի սուաջնեկ է լուկաշինի անվան մանվածքային ֆարրիկան (րա-

ցումր տեղի ունեցավ 1967 թ. մարտին), որը սուեղծվել է լենինականի, Մոսկվայի, լենինգրադի, Տաշքենդի, Իվանովոյի, Վիուզայի, Կրասնոդարի, Բաքվի, Պենզայի, Օրյոլի, Կուզնեցկի մեքենաշինարարների ու մոնտաժողների մեծ բրիգադի եզրայրական համագործակցությամբ: Մոտ 200 հազար իլիկ ունեցող այս ֆարրիկան այժմ Անդրկովկասի ամենախոշոր տեքստիլ ձեռնարկությունն է: էլեկարիֆիկացված երկաթուղին ձգվում է մինչև լենինգրադ (3500 կմ երկարությամբ), իսկ մյուս կողմից՝ մինչև Սեան-Մովադյուդ, դա աշխարհում ամենաերկար էլեկտրիֆիկացված երկաթուղին է: Շինարարների օանքերով 1967 թ. կառուցվեց Ղազանչի-լենինական երկրորդ օրատարր: Շինարարներն արժանացել են Համամիութենական Մինիսարներ, սովետի փոխանցիկ դրոշին (1967 թ.), լենինականում բնակչության թիվը 1919 թ. 95 հազարի դիմաց այժմ հասնում է մոտ 170 հազարի, որի մեջ բանվոր-ծառայողների թիվը կազմում է ավելի քան 50 հազար մարդ:

Այսպիսով, սկսած խորհրդային կարգերի հասատաման առաջին օրերից, լենինականի աշխատավորությունը կենսագործել է իր սուջե դրված սրդյունաբերական, շինարարական կարեսր խընդիրները, հայրենի քաղաքը դարձրել է արդյունաբերական և մշակութային կենտրոն: